

XGABE TANKERAKO HITZ ELKARTUAK

ALBERDI LARIZGOITIA, XABIER
GARCIA GARCIA DE LOS SALMONES, JULIO
UGARTEBURU GASTAÑARES, IÑAKI

XGABE TANKERAKO HITZ ELKARTUAK

1. Laburpena

Euskal hizkuntzak “gabetasuna” adierazteko dituen bideetako bat da *gabe* hizkiaren erabilera. Erator-atzizkitzat ere har badaitekeen arren, badirudi hitz elkartuen bigarren osagai gisa jokatzeko duela gehienetan: *aberrigabe*, *adargabe*, *adigabe*... Halako hitz elkartu asko ditu euskarak eta etengabe sortzen ditu berriak: bide emankorra eta bizia da, hortaz, hitz berriak sortzeko nahiz erdal hitzen euskal ordainak osatzeko. Lanean eskaintzen da gaur egungo hainbat hiztegik jasotzen dituzten halako hitzen zerrenda zehatza, baita hizkiak dituen aldaerak (fonetikoak eta euskalkietakoak).

Erabilerari dagokionez elkartu hauen osaera aztertu dugu: osagaien kategoria (“izena” nagusiki) eta elkarte osoak hartzen duen kategoria lexikoa (“izenondoa” nagusiki). Era berean aztertu dugu elkarte honen gaur egungo erabilera: hiztegiek jasotzen dituzten zenbait elkartu berri eta erdal hitzen ordain egokiak asmatzean *xgabe* tankerako elkartuen erabilerak dituen muga zehatzak.

Azkenik elkarketaren eta sintaxi egituraren arteko muga zehaztugabea aztertu dugu. Izan ere, *xgabe* tankerako elkartuak osa badaitezke ere eta Euskaltzaindiak elkartu hauen idazkerarako ortografi arau zehatza erabakia badu ere, beti du zalantza erabiltzaileak ea hitz elkartu edo sintaxi egitura, posposizioa alegia, egokiena zein den.

2. Giltz-hitzak

gabe, posposizioa, hitz elkartuak, idaztaraua, hiztegegintza, lexikoa, lexikologia

XGABE TANKERAKO HITZ ELKARTUAKⁱ

1. Esangura

Xgabe tankerako elkarteek ‘gabetasuna’ edo ‘falta’ adierazten dute, funtsezko esangura hori kategoria lexiko desberdinen itxurapean ager badaiteke ere: izenondoa denean (*ganoragabe*), ‘zerbait’ (elkartearen lehen osagaiak aditzera ematen duena —gure adibidean ‘ganora’^{3/4}) ez duen pertsona adieraziko du; izena denean (*nahigabe*), ‘zerbaiten falta edo eza’ —nahiz eta irudizko zentzu aldatuan— adieraziko du; eta adberbioa denean (*etengabe*) ere, gabetasunaren ideia bera adieraziko du, baina *nola* galderari erantzunez. Edozein moduz, beti, oinarriak adierazten duen horren ‘falta’ edo ‘gabezia’ ematen da aditzera *xgabe* elkarteen bidez. Aditzekin elkartzean, adibidez, ezeztapena izan daiteke *xgabe* hitzaren parafrasia edo esanahia (*hezigabe* = ‘hezi ez den/duten pertsona’; *ezkongabe* = ‘ezkondu ez den pertsona’, etab.).

2. Erator-atzizkia ala elkarteen bigarren osagaia?

Euskal gramatikari nagusiek (Azkue, 1923-25: §220; Lafitte, 1944: §84; Villasante, 1974: 75), —gaztelaniazko *sin-*, frantsesezko *sans-* eta ingelesezko *-less* osagaiak eratorpenaren barruan aztertu ohi diren era berean— erator-atzizkien artean sailkatu dute gure *-gabe*. Hala ere, batzuek (Campion, 1884) —arrazoi pragmatikoengatik eta erdal aurizkiekiko parekotasuna azpimarratzearen— *-gabe* erator-atzizkien artean sailkatu duten arren, garbi asko azpimarratu dute *xgabe* tankerakoak zentzu hertsian hitz-elkarketan sailkatzeak direlaⁱⁱ.

Auzi hau erabakitzeke, alegia, hitz-elkarketako beregaintasunetik eratorpeneko atzizki “lotuetara” doan bide horretan, hitz batzuk elkarketatik ala eratorpenetik dauden gertuago jakiteko, honako irizpideak hartu dituzte kontuan kanpoko hizkuntzalariek (Azkarate, 1991: 104-105):

- a) Maiztasuna: elementu jakin bat hitz elkartuko bigarren posizioan maiz azaltzeak atzizkien antzeko bihurtzen ari dela adierazten omen du. Gramatikari batzuen ustez, hala ere, agerpen-maiztasun soila, besterik gabe, ez da baldintza nahikoa halako osagaia atzizkitzat hartzeko.
- b) Beregaintasuna: beregaintasuna galdu badu, nahiz “hitza” dela oraindik argi egon, atzizkietatik aski gertu egongo litzateke.
- c) Esanahi-aldaketa: gerta daiteke elementu batek esanahi bat izatea beregaina denean eta beste esanahi bat bigarren osagai denean. Halakoetan ere atzizki bihurtzetik nahiko gertu dagoela esan daiteke (euskaraz, esaterako, *bera* ‘biguna’ eta *-bera* ‘joera, erraztasuna’ ditugu).
- d) Kategorialdaketa: gerta daiteke, azkenik, elementu beregaina eta atzizki bihurtzeko bidean doana, jatorriz bakarra izan arren, kategorial desberdineko bilakatzea.

-gabe osagaiaren sailkapenaren auzia lau irizpideon arabera aztertuz gero, badirudi askoz ere gertuago gaudela hitz-elkarketatik eratorpenetik baino. Izan ere, denetatik maiztasuna litzateke *-gabe* erator-atzizkien artean sailkatzea eraman gaitzakeen bakarria. Gainerako irizpideen arabera, hitz elkartuko bigarren osagaitzat hartzea makurtuko ginatke: 1) beregaintasunari bagagozkio, bistan dago *gabe* hitza erabat beregaina dela (posposizio gisa, izen gisa eta izenondo gisa azaltzen baita); 2) *-gabe*

tankerako hitzetan ez dago esanahi-aldaketarik —ez funtsezkorik, ez azalekorik— *gabe* hitz beregainak adierazten duenaren aldean; 3) kategoriari dagokionez, beharbada zalantza gehiago egon daiteke, dena dela, *gabe* hitza posposizioa, izenondoa eta izena izan daitekeela kontuan hartzen bada (cf. infra 3.2), erabateko kategorialdaketarik ez dagoela esatera ausartuko ginatekeⁱⁱⁱ.

Bestalde, *gabe* hitzak erator-atzizkien bidez hitz eratorri berriak sortzen ditu (*gabeki*, *gabekeria*, *gabetasun*, *gabetu*, *gabezia*...), eta aukera hori itxita dago erator-atzizkientzat: alegia, benetako hizkiak ezin elkar daitezke hitz berriak osatzeko (**tasun+kuntza*, **ez+tasun*, **des+pen*...)iv. Beraz, elkarteen bigarren osagai gisa maiz azaltzen bada ere, *gabe* nekez har daiteke zinezko atzizkitzat.

Xgabe tankerakoak hitz elkartuak direla frogatzen duen beste argudio hau ere gainera daiteke: hitz-elkarteetan buru ez den osagaiak ezin du izan bere aldetik hedapen sintaktikorik; horregatik, hurrengo adibidean *landu* aditzak ezin du argumenturik (*inoiz* aditzondoa) hartu, baldin eta hitz-elkarte baten osagaia bada (horrelakoetan, sintaxi-egiturara jo behar da ezinbestean).

- (1) **lur inoiz landugabea* --> *landu gabeko lurra* / *lur inoiz landu gabea*

Hitz eratorriekin, ordea, ez da gertatzen horrelako debekurik: buru ez den osagaiaren^v argumentu bat hitz eratorri osoaren argumentu-egituraren parte bat izan daiteke (Varela 1990: 99-100); horregatik, hurrengo adibidean ez dugu inolako debekurik *galaraz* oinarriak eskatzen duen osagarria (*manifestazioa*) hitz eratorri osoaren argumentu-egituraren barnean azaltzeko.

- (2) *manifestazioaren galarazpena*

Gauzak horrela, duen maiztasun goragatik eratorpenaren eta hitz-elkarketaren artean sailkatzea ulergarria izan badaiteke ere, funtsean uste dugu —Euskaltzaindiko LEF batzordeak bezalaxe (1991: 134)— hurbilago dagoela elkarketatik: zentzu hertsian, *-gabe* hitz-elkarteen bigarren osagaitzat hartu behar dela uste dugu eta ez erator-atzizkitzat.

3. Morfologia-osaera

3.1. Osaera edo eraketa: osagaien kategoria

Osaerari dagokionez, hiru aukera nagusiok ditugu:

- a) Hitz-elkarteen lehen osagaia izena izatea.
- b) Lehen osagaia aditza izatea.
- c) Lehen osagaia bestelako kategoria izatea.

Beheko sailkapenean ageri diren zerrendetatik ondoriozta daitekeenez, sarrienik izenaren gainean eratzen da hitz elkartua. Zenbaitetan, hala ere, aditzaren —partizipioaren edo aditzoinaren— gainean eratzen da elkartea. Eta salbuespen moduko kasu banaka batzuetan, bestelako kategoria bat (izenondoa, adizlaguna...) izan daiteke elkarteen lehen osagaia.

Bigarren osagaiari dagokionez, zenbaitetan *-gabe* / *-gabeko* alternantzia gertatzen bada ere, badirudi *-gabe* tankerakoei eman behar zaiela lehentasuna. Oro har, halaxe jokatu dute oraingo hiztegiak nagusiek: HB, HBB eta EH hiztegietan —eta maizenik *OEHN* ere bai—, *-gabe* formak hobesten dira

(lematzat hartuaz), eta *-gabeko* formak, aldiz, azpisarrera gisa ematen dituzte^{vi}. Hona hemen, Hiztegi Batuko Batzordeak *zentzugabe* sarreran eginiko iruzkina:

45.51: *-gabe(ko)*: oro har, *-gabe* (eta *-orde*) formako eratorriak dira hobestekoak, *-gabeko* (eta *-ordeko*) formakoen kaltetan (cf. *-gabekeria*, *-gabetasun*, *-gabetu* pilaketak).

Beraz, eratorpenari begira *-gabe* forma baldin bada oinarria, forma horixe hartu beharko da lematzat edo hitzaren ordezkartzat. Dena dela, *-gabeko* tankerakoen inguruan bada zalantza bat baino gehiago. Azpisarrera gisa nahiz sarrera gisa aurkeztu, hiztegi gile guztiak bat datoz *-gabeko* itxurako aldaeren izenlaguntasunari buruz; hala ere, *-gabeko* aldaeren sintaxia nahikoa askea da gainerako izenlagunenaren aldean: izan ere, aski erraz onartzen dute izenondoaren lekua, izenaren ondoko posizioa alegia. *OEH*ko *bidegabeko* azpisarreran, esaterako, ia gehiago dira izenondo erabilera erakusten duten adibideak, izenlagunari dagokion berezko sintaxia (izenaren ezkerreko posizioa) agertzen dutenak baino. Hona hemen, ale solte batzuk diogunaren erakusgarri:

(3)

- (a) *Eguzkia, irargia ta beste gauzaren batzuk Jaungoikotzat arturik, emoten deutsezanian adorazinoe bidebagakoak* (CrIc 51)
- (b) *Agintzen ere zuan arrika iltzeko gizaseme edo emakume Igarle bidegabeko edo Aaztuak* (Mg CC 152)
- (c) *Zeinbat logrerija, irabazte bide bagako saldu erosijetan!* (Mg CO 28)
- (d) *Ez dozu juramentu bide bagakorik egingo* (fB Ic Y 23)
- (e) *Aragizko atseginen, eta iñoren ondasunen desio bide bakoak* (CatLlo 47)
- (f) *Ez juramentu bidebagakorik egitea* (CatBus 6)
- (g) *Ausartasun bidegabeko batekin* (Ur BulaG 558)
- (h) *Halaz guztiz "doubting Thomas"-en batek (nik neronek esaterako) gogoeta bidegabekoren bat egin dezake* (MEIG I 261)

Bestalde, lexikalizazioaren eta idazkeraren arazoa dago. Hots, *-gabeko* batzuk aski lexikalizatuta badaude ere (lerradura semantiko garbia burutu baita hurrengoetan: *bidegabeko* # *bide(rik) gabeko*; *itxuragabeko* # *itxura(rik) gabeko*; *neurrigabeko* # *neurri(rik) gabeko*...), beste batzuk nahikoa hurbil daude sintaxi-egitura askeetatik (esanahiari begira, bederen, nahikoa antzekoak dira hurrengoak: *errugabeko* ~ *erru(rik) gabeko*; *lotsagabeko* ~ *lotsa(rik) gabeko*...). Alde horretatik, *-gabeko* tankerakoen adjektibotasuna eta izenondo erabileraren maiztasuna (*O bildots bigun, umil, errubaakoak!*; *Jolas garbi errubakoetan*; *Bere sortze errubakotik asi-ta*; *Bildots erru bagekoa*; *Gauzetan datzan edertasun errugabeko ori*; ...) arrazoi edo argudio bat izan daiteke halakoak azpisarrera lexikalizat hartzeko eta egitura beregainetatik bereizteko. Dena dela, idazkeraren eta lexikalizazioaren auzi honetaz beherago mintzatuko gara luzeago (ik. infra 6.1 eta 6.2).

3.1.1. *Izena + -gabe(ko)/-kabe(ko)*^{vii}

• HIZTEGI BATUA (HB)

(4)

<i>aberrigabe</i>	<i>axolagabe</i>	<i>bihozgabe</i>	<i>eskergabe</i>
<i>adargabe</i>	<i>azkengabe</i>	<i>bizargabe</i>	<i>eskolagabe</i>
<i>adingabe(ko)</i>	<i>baliogabe</i>	<i>bizigabe</i>	<i>etengabe</i>
<i>amaigabe(ko)</i>	<i>baztergabe</i>	<i>burugabe</i>	<i>fedegabe</i>
<i>arduragabe</i>	<i>behargabeko</i>	<i>dohakabe</i>	<i>fedegabeko</i>
<i>atergabe</i>	<i>beldurgabe</i>	<i>eragabe</i>	<i>funggabe</i>
<i>atergabeko</i>	<i>bidegabe</i>	<i>errugabe</i>	<i>gaizgabe</i>
<i>atsekabe</i>	<i>bidegabeko</i>	<i>errukigabe</i>	<i>ganoragabe</i>

gatzgabe
gorpuzgabe
gozogabe
gupidagabe
hats-gabe (hasgabe*)
hobengabe
hondargabe
hondogabe
horzgabe
ilegabe
indargabe

isatsgabe
itxuragabe
    itxuragabeko
izarigabe
izengabe
    izengabeko
jabegabe
jainkogabe
kafeinagabe
koloregabe
kulpagabe

kutsugabe
langabe
legamiagabe(ko)
legegabe
letragabe
lohigabe
lotsagabe
    lotsagabeko
lumagabe
mamigabe
materiagabe

mihigabe
moldegabe
mugagabe
nahigabe
neurrigabe
    neurrigabeko
odolgabe
ornogabe
tolesgabe
ustekabe

• HIZTEGI BATUKO BATZORDEA (HBB)

(5a)

<i>orbangabe</i>	<i>probetxugabe</i>	<i>sustraigabe</i>	<i>zentsugabe</i>
<i>ordenagabe</i>	<i>senargabe</i>	<i>tatxagabe</i>	<i>zologabe</i>
<i>paregabe</i>	<i>sengabe</i>	<i>taxugabe</i>	<i>zuzengabe</i>
<i>paregabeko</i>	<i>sengabeko</i>	<i>taxugabeko</i>	<i>zuzengabeko</i>
<i>pozgabe</i>	<i>sinestegabe</i>	<i>usaingabe</i>	

Zalantzakkoak:

(5b)

behargabe (Z3:IrEm = Iritzi-emaileek gehitzeko proposaturiko forma)*belarrizilogabe* (Z3:IrEm)*erraigabe* (Z3:IrEm)*kaltegabe* (Z3:HBB / F = zerrendako forma hurrengo urrats batean erabakitzeke utzi du batzordeak)*premiagabe* (Z3:HBB / F)

• OROTARIKO EUSKAL HIZTEGIAREN CORPUSA (OEHC)

(6)

<i>adimendugabe / adimentugabe</i>	<i>etengabe / etenbage</i>
<i>adimengabe(ko) / adimenbako</i>	<i>etengabeko / etenba(ga)ko / etenbageko</i>
<i>adoregabe</i>	<i>ezagueragabe</i>
<i>ahalkegabe / ahalkagabe / ahalgegabe / alkegabe / alkebage</i>	<i>ezagueragabeko</i>
<i>alkegabeko</i>	<i>ezagutzagabe</i>
<i>ahoskabe</i>	<i>ezagutzagabe(ta)ko</i>
<i>aihergabe</i>	<i>fingabe / finbage</i>
<i>akatsge</i>	<i>fingabeko</i>
<i>antsikabe / antsibaga / antsigabe</i>	<i>gaitasun-gabe</i>
<i>antzakabe / antzegabe / antzabako</i>	<i>gogogabe / gogobage / gogabe / gogoge</i>
<i>argigabe</i> (A ARDI 120)	<i>gogogabeko</i>
<i>arimagabe</i>	<i>gustugabe</i>
<i>arimagabeko / arimaba(ga)ko</i>	<i>haste-gabe</i>
<i>arnalgabe</i> (< <i>arnari</i> + <i>gabe</i>)	<i>hezurgabe / ezurbage</i>
<i>arnasgabe</i> (iz)	<i>hezurgabeko</i>
<i>arrazoigabe(ko) / errazoaba(ga)ko</i>	<i>jabegabe / jabebage</i>
<i>artagabe</i>	<i>kabugabe / kabubage</i>
<i>behargabe</i>	<i>kabugabeko / kabubako</i>
<i>behargabeko / behargabezko</i>	<i>kalipugabe</i>
<i>bekatugabe</i>	<i>kalipugabeko</i>
<i>bilogabe</i>	<i>kaltegabe / kaltebage</i>
<i>damugabe / damubage / damubaga</i>	<i>kaltegabeko</i>
<i>ditxagabe / titxakabe / titxagabe / ditxabage</i>	<i>kaudimengabe</i>
<i>dudagabe / dudabage /</i>	<i>kemengabe / kemenge</i>
<i>dudagabeko / dudabako</i>	<i>konortegabe / konortebage</i>
<i>eitegabe</i>	<i>kontugabe</i>
<i>elizgabe / elizge / elizke</i>	<i>kordegabe / kordebage</i> (LAR, AÑ, H)
<i>emazte-gabe</i>	<i>koskagabe</i>
<i>erraigabe / erraibage</i>	<i>lehorgabe / leihorgabe</i>
<i>erraigabeko</i>	<i>logabe / lobage</i>
(<i>erremedio</i>)	<i>loregabe</i> (PREDIKATU GISA)
<i>erremedio(rik) gabe</i>	<i>markagabe</i>
<i>erregarogabe</i> (CB EG II 22)	<i>ospegabe(ko)</i>
<i>errespetogabe / errespetugabe / respektugabe</i>	<i>t(h)onagabe</i>
<i>errugabe / errubage / errukabe / erruge</i>	<i>urrikigabe</i>
<i>errugabeko / errubagako / errubageko / errubako</i>	<i>zemaigabe</i> (ERKIAG ARRAN 175)
<i>eskasgabe</i>	<i>zorigabe</i>
<i>estakurugabe</i>	

• EGUNGO EUSKARAREN BILKETA-LAN SISTEMATIKOA (EBS)

(7a)	(7b)	(7c)
<i>akasgabe</i> [OEHN AKATSGE]	Zalantzazkoak:	Zalantzazkoak:
<i>atorragabe</i>	<i>?diru\gabe</i>	<i>?argi\gabeko</i>
<i>azpikeria-gabe</i>	<i>?garrantzi\gabe</i>	<i>?pare\gabeko</i>
<i>eztabaida-gabe</i>	<i>?ilargi\gabe</i>	<i>?hortz\gabeko</i>
<i>gandugabe</i>	<i>?kontzientzi\gabe</i>	<i>?inportantzia\gabeko</i>
<i>hankagabe</i>	<i>?lotura\gabe</i>	<i>?konpromezu\gabeko</i>
<i>herrigabe</i>	<i>?sinismen\gabe</i>	<i>?nahi\gabeko</i>
<i>jardugabe</i>	<i>?soluzio\gabe</i>	<i>?ondorio\gabeko</i>
<i>klorofilagabe</i>		<i>?sen\gabeko</i>
<i>kutsaduragabe</i>		
<i>loregabe</i> [IK. OEH]		
<i>notagabe</i>		

• EUSKAL HIZTEGIA (EH)

(8a)
ogengabe^{viii}

Formaren hautaketa:

(8b)

<i>adimengabe</i>	<i>erragabe</i>	LOGABE
<i>antzegabe</i>	<i>errespetugabe</i>	MAMIGABE
<i>dudagabe</i>	<i>hastegabe</i>	
<i>elizgabe</i>	<i>kemengabe</i>	

• ELHUYAR HIZTEGIA (Elh..)

<i>adeigabe</i>	<i>hostogabe</i> (Bot.)
<i>arantzagabe</i> (Bot.)	<i>jabegabe</i> (izond. Zuz. 'vacante')
<i>arnasgabe</i> (iz/izond)[OEHN iz]	<i>kandugabe</i> (<i>haritz kandugabe</i> (Bot.))
<i>azentugabe</i> (Hizkl.)	<i>koskagabe</i> (Bot.)
<i>babesgabe</i>	<i>orekagabe</i>
<i>denboragabe</i> [OEHN azpisar. <i>denbora gabe</i>]	<i>pairugabe</i>
<i>emaztegabe</i> [OEHN azpisar. <i>emazte-gabe</i>]	<i>personagabe</i> (Hizkl.)
<i>erdigabe</i> (Biol.)	<i>petalogabe</i> (Bot.)
<i>erlijiogabe</i> [OEHN azpisar. <i>erlijio-gabe</i>]	<i>sepalogabe</i> (Bot.)
<i>gaingabe</i> (<i>esne gaingabe(tu)</i>)	<i>zaingabe</i> [EHn <i>zaingabetu</i> soilik]
<i>gaitasangabe</i> (Zuz) [OEHN azpisar. <i>gaitasun-gabe</i>]	<i>zaporegabe</i>
<i>gizagabe</i> [OEHN <i>gizagabetasun</i>]	<i>zigorgabe</i>
<i>hankagabe</i> (Biol.)	<i>zuhurtzigabe</i>
<i>hegogabe</i> (Zool.)	

3.1.2. Aditza + *-gabe(ko)* / *-kabe(ko)*

Esan bezala, gutxi batzuk baino ez dira aditzaren —partizipioaren eta aditzoinaren— gainean eratutako *-gabe(ko)* tankerako elkarteak. Oso zaila da, hala ere, partizipio eta aditzoinaren arteko banaketa argitzen duen erregelarik ematea^{ix}. Dena dela, oro har, badirudi partizipioa maizago izaten dela

elkartearen oinarria, eta aditzoinaren aukera oso markatua dela. Baieztapen hori ondo uztartzen da joskera-mailako emaitzekin: izan ere, *xgabe* elkarteak, syntaxian sorturiko egituretatik eratorritakoak dira; eta joskeran, hain zuzen ere, ‘partizipioa + *gabe*’ (adibidez, *Bi behi behin ere uztarririk jasan gabeak*) izaten da egiturarik emankorrena eta ez ‘aditzoina + *gabe*’ (infra. 3.2)^x.

Eta, beharbada horregatik hain zuzen ere, zalantzazko kasu batzuetan (*bukatugabe* / *bukagabe*; *zehaztugabe* / *zehazgabe*) Hiztegi Batuak eta Hiztegi Batuko Batzordeak partizipioaren alde egin dute (*bukatugabe*; *zehaztugabe*).

Aditzoinaren gainean eratuak, oro har, salbuespenak dira eta tradizio laburragoak. Baturako hobetsi den *ezkongabe* aldaera berria da, *OEH*ren arabera, XIX. mendea arte ez baita *ezkondu-gabe* besterik erabiltzen. Antzeko kasua da *argitaragabe* hitzarena: Duvoisinek *argitaratubagi* dakar (1880ko *Euskal-erria*-tik jaso) eta *argitaratugabe* zaharragoa da (1933), *argitaragabe* baino (1977koa, *EH*ren arabera). Eta itxura denez, *lokabe*, *nahasgabe* (*nasbage* formarekin) eta *oharkabe* Larramendiren asmakizunak dira. Era berean, *sinesgabe* (1929) askozaz ere berriagoa da *sinestegabe* (1545) baino, eta *ukigabe* (XIX), *uki* izenaren gainean eratuta dagoela ere pentsa liteke. *Antolagabe* eta *bataiagabe* Orixerenak dira. *Bukagabe* Larramendirena da, baina Mitxelelenak *bukatugabe* darabil. Azkuek dakartzan *ikasgabe*, *ikasbaga* baino zaharragoa eta lekukotasun fidagarriagoak ditu *ikasigabe* (Urte eta Duvoisin) aldaerak. Eta *erdaingabe* Olabidek asmatutako hitz berri-berria da. *Osagabe*, azkenik, askoz berriagoa da (1977), *osatu bage* (1805) baino.

• Partizipioa + *-gabe(ko)* / *-kabe(ko)*

(10)

HB	HBB	OEHC	Elh..
<i>bukatugabe</i>	<i>ondugabe</i>	<i>burutugabe</i>	<i>agerigabe</i>
<i>heldugabe</i>	<i>zehaztugabe</i>	<i>ezagutugabe</i> / <i>ezagutubage</i>	<i>baldintzatugabe</i> (PSIKOL.)
<i>hezigabe</i>		<i>ezagutugabeko</i>	<i>burutugabe</i> (HIZKL.) ^{xi}
<i>landugabe</i>		<i>ikasigabe</i> (URT, DV, TAG)	<i>irentsigabe</i> (<i>mailegu irentsigabe</i>)
<i>ohitugabe</i>		<i>?ikutugabeko</i>	
		<i>irendugabe</i> / <i>irendubage</i>	
		<i>usatu/gabe</i> (?)	

• Aditzoina + *-gabe(ko)* / *-kabe(ko)*

(11)

HB	HBB	OEHC	EEBS	Elh..
<i>ezkongabe</i>	<i>argitaragabe</i>	<i>antolagabe</i>	<i>konprenigabe</i>	<i>aldagabe</i>
<i>lokabe</i>	<i>sinesgabe</i>	<i>bataiagabe</i>	<i>menderagabe</i>	<i>ordaingabe</i> (izond. ‘impagado’)
<i>oharkabe</i>	<i>ukigabe</i>	<i>bukagabe</i> / <i>bukabage</i> / <i>bukatugabe</i>	<i>zehazgabe</i>	<i>osagabe</i>
<i>oharkabeko</i>		<i>bukagabeko</i>		
		<i>ikasgabe</i> / <i>ikasigabe</i> / <i>ikasbaga</i>		
		<i>ikasgabeko</i>		
		<i>nahasgabe</i> / <i>nasgabe</i>		
		<i>erdaingabe</i>		

• Aditza (partizipioa nahiz aditzoina) + *-gabe(ko)* / *-kabe(ko)*

(12)

OEHC	Elh..
<i>asege</i> (‘inquieto, impaciente’)	<i>asegabe</i> ^{xii} (1. ‘no saciado, insatisfecho’; 2. (Fis./Kim.) ‘insaturado; no saturado’)
<i>ezagugabe</i> / <i>ezagugabe</i> / <i>ezagunbage</i> <i>ezagunbabe</i>	

izangabe
izangabeko
jaikigabe, jagika, jaika
jakingabe / jakinge
jangabe / janbage
jangabeko / janbako
merzigabe

3.1.3. Bestelako osaera dutenak

Hirugarren azpisail honetan salbuespenak sartu dira: izenaz eta aditzaz bestelako kategoria baten (izenondoaren, adizlagunaren...) gainean eraikiak.

(13)

HB

berdingabe
noragabe

OEH

ainbaga / aingabe
ainbagako / ainbako
askigabe
baregabe

3.2. Elkarte osoaren kategoria lexikoa

Euskaltzaindiko LEF Batzordeak ohartarazi duenez (1992: 60), *gabe* hitza bigarren osagai gisa duten hitz-elkarteak izenondoak izaten dira, oro har. Hala ere, batzuetan izenak eta adberbioak ere sortzen dira. Are gehiago, zenbaitetan soilik izen kategoriako hitza (*nahigabe, atsekabe*), edo batez ere izena (*bidegabe, langabe...*) edota batez ere adberbioa (*etengabe, atergabe...*) den elkartea sortzen da.

Elkartearen kategoria lexikoari bagagozkio, *Hiztegi Batuan* ematen diren argibideak nahikoa osagabeak dira, banaka batzuetan bakarrik eskaintzen baita delako informazio gramatikala: alde batetik, *bidegabe* edo *langabe* modukoetan “iz. eta izond.” informazio gehigarria dator; baina, bestetik, ez da horrelako argibiderik ematen *nahigabe, atsekabe, etengabe, atergabe...* moduko salbuespenetan.

Eraitza horiek guztiak (izenondoa, izena, adberbioa) azaltzea ez da erraza, batez ere *gabe* hitza posposiziotzat hartzen bada. Gramatika sortzailearen arabera, hitz-elkarte batean burua edo ardatza da elkarteari kategoria gramatikala ematen diona. Gauzak horrela, nola esplika daiteke elkartearen ardatza edo burua posposizioa izanik, elkarre osoa izenondoaren kategoriakoa izatea?

Miren Azkaratek (1990: 393) *gain, azpi, aitzin, gibel...* posposizioez osaturiko elkarreen artean (*mahai azpi, mahai gain...*) sailkatu ditu *-gabe* elkarreen (izenondoak) eta honelako hitzez aurkezten du kategoriaren arazoa:

(...) *esku-azpian* izen elkartua ote da (‘nombre compuesto’)? Hala ere *azpian* postposizio ote da? Beraz, izen elkartuaren bigarren osagai postposizioa ere izan al daiteke? Baina orduan zein litzateke osagai nagusia, agintzen duena, hitz elkartuari kategoria gramatikala ematen diona?

Abiapuntu horretatik, are zailagoa litzateke gainerako emaitzak —izena eta adberbioa— esplikatzea.

OEhk honako azpikategorizazioa ematen dio *gabe* hitzari:

I. Posposizioa

1. ‘Sin’

- a) IS + *gabe*
- b) Partizipioa + *gabe*
- c) Adlatiboa (-*ra*) + *gabe*
- d) ‘antes de’ (IS + *gabe*)
- e) ‘sin nada, sin ello’
- f) ‘en vez de’

2. “(Como segundo miembro de compuestos adjetivos) Forma infinidad de compuestos, muchos de ellos plenamente lexicalizados.”^{xiii}

a) IS + *gabe*:

◆ IS mugagabea / Izord + *gabe*:

Bizitza eriotzabaga eta sekulakora (Cap 35s)

Ardi artzain gabeak bezala (Lg I 359)

Ikusi dezu inoiz gau odei gabean Ilargia (Mg CC 198)

Jakite gaben eta gazten espiritiak (Bp I 21)

Guraso tonto ta Jangoikaren billdur bageak (JJMg BascEsc 223)

Neskatoakoak erlisionekeo eskolarat, mutikoak eslisione gaberat (HU Zez 149)

Gazte ta eskarmentu bagea aiz (Or Mi 85)

• (modifikatzaileekin) *Arlotia naiz, ondasun asko gabia* (PE 55)

• (ere edo batere partikularekin) *Bi gizon, oek bezalakoak, ezerere gabiak* (Bv AsL171)

◆ IS-(r)ik + *gabe*:

[Lekhu] *alde guztietarik hersia, leihorik eta atherik gabea* (Ax 587)

Fede garbi, dotriña txarren kutsurik gabia (Bv AsL 124)

Ikhusten baitu [gauza hauk] gaizkirik gabeak direla (He Gudu 67)

[Gobernamenduak] *griña duela bere andre gazte errient gei lanik gabe hoitaz* (HU Zez106)

• Modifikatzaileekin:

Arkitu zuten mundua idolatriaren illunbean agitz sartua ta Jangoikoaren berri zuzenik bagea (Mb IArg I 358)

• (Batere partikularekin) *Dudarik batere gabea den* [fede bat] (Mih 40)

b) Partizipioa + *gabe*

Etsai agerien edo agerigabeen enboskadetarik salbatzekotan (Harb 220)

[Bi behi] *behinere uztarririk yasan gabeak* (Lg I 528)

Jan eta edan gabia izan behar dela gauherdiz geroz (CatLan 139)

Kristogana dijoaz biotz ondo garbitu gabearekin (Mg CC 231)

Ainbeste bekatu negar egin bageak (Añ EL¹ 26) (EL² eginbaakok)

Ezkontzako berba ariñ ta ondo pensau bageak (JJMg BasEsc 248)

Bata da likurta ematen dabena, eta bestea, oraindik garbiro ezagutu gabea zer muetakoa dan (Izt C 71)

Zuen artean bekatu egin gaberik bada, arria bota bizaio (Lard 413)

Iñoiz ikusi gabeak ikusteko (Inza Azalp 80)

Aintzira urdin bat zegon, aizeak naasi bagea(Or Mi 83)

Aspaldian [...] alkar ikusi-gabeak giñan (Ldi II 29)

Ara joaten ziran artzaiak, ardo edaten oitu gabeak ziran (BasoM 85)

Malizibideetan barrena gehiegi aurreratu gabeentzat (MEIG III 82)

• (Aditzoina + gabe) *Berria zen, oraino uki-gabea(Or Mi 44)*

• (-ra + gabe) *Santa Kruz oraindik Lekunberrira gabea zala Or Scruz 82*

b) Izenondoa + gabe (adibide bakarra!)

Illargi-erdi edo gau oso illun-gabe ori luzexeago bada ere, illun osorik etxunate (Or QA 116)

3. “(Como segundo miembro de compuestos sustantivos) Algunos compuestos están plenamente lexicalizados (cf. *atsekabe, nahigabe, ustekabe*, etc.).”

◆ Partizipioa + gabe (ik. *gabetasun*): *zubereraz, batez ere.*

Izan bagea gerra uts ‘El no tener’ RIs47

Neure beldurrak, neure buruaz fido izan gabeak naduka [ihes egina] (Ax 287)

Mariaren sinhestiak Ebaren sinhetsi gabiaz Jinkoari züzen egin lizon (Bp II 98)

Aithor ezazü lehenago zure jakin gabia (Mst I 2, 3)

Franzesaren Heuzkarala itzulziaren neke handiak eta ene heuzkararen aski untsa jakin gabia [...] izitzen eta gibeltzen nindizien (AR 4s)

Sira, gaiski egin zünian / hil arazi gabia ‘De ne pas les tuer’ (Xarlem 1114)

◆ IS mugagabea + gabe:

Aitzineko manamendua abolitzen da bere debilitateagatik eta probetxu gabeagatik (Lç He 7)

Ezazula othoi beha ene esker gabera (EZ Man II 11)

Argaltasunak edo aginte gabeak dakar aldi txarra(Mg CC 219)

Abereen gaitzik guzienak ardura gabetik oi datoz (It Fab 59)

II. Izena eta izenondoa

1. Izena: ‘necesidad, carencia, falta; pobreza’

Orhoitu gabe bere leheneko gabeaz (Ch III 7, 3)

[Lagun urkoari] emanaz beraren gabeak edo premia eskatzen duen gauza (Mb OtGai III 255)

Zure Jainkotasuna eta gizontasuna enplegatuz izan ditutzu ene gabearen bethetzen (Brct 73)

Ezin obeagoa, utsik ta gaberik ez duana (Ub 126)

Ez dugu behar lurrean, / aise bizirik etxean, / utzi laguna gabeaz (Elzb Po 197)

• -en + gabe:

Beti traillaillatzen zelarik, gauza ororen gabian zela (AR 248)

Onerako gogoaren gabea eta gaitzerako makurtasuna (AA I 398)

2. Izenondoa: ‘necesitado, pobre, (el) que no tiene’.

Bere aziendetarik gabeei parti limosna (EZ Man I 113)

Gabeak hatsa karats ‘Le pauvre’ (O Pr 173)

Billatzen ta eskatzen ez duen gabeak izan ez oi du nai duenik (Mb IArg II 309)

Eskema baten bidez honela adieraz daiteke *OEHk gabe* hitzari ematen dion azpikategorizazioa:

(14)

<p>I. POSPOSIZIOA</p> <p>I.1. ‘Sin’... (IS /Part./... + <i>gabe</i>)</p> <p>I.2. Bigarren osagai “izenondo (-balioko)” elkarteetan (asko erabat lexikalizatuak).</p> <p>a) IS + <i>gabe</i>: <i>Bizitza eriotzabaga eta sekulakora</i> (Cap 35s)</p> <p>b) Partizipioa + <i>gabe</i> [Bi behi] <i>behinere uztarririk yasan gabeak</i> (Lg I 528)</p> <p>I.3. Bigarren osagai “izen(-balioko)” elkarteetan (batzuk erabat lexikalizatuak).</p> <p>a) Partizipioa + <i>gabe</i> <i>Beldurrak, neure buruaz fido izan gabeak naduka</i> [ihes egina] (Ax 287)</p> <p>b) IS mugagabea + <i>gabe</i> <i>Abereen gaitzik guzienak ardura gabetik oi datoz</i> (It <i>Fab</i> 59)</p>	<p>II. IZENA ETA IZENONDOA</p> <p>II.1. Izena: ‘necesidad, carencia, falta; pobreza’ <i>Orhoitu gabe bere leheneko gabeaz</i> (Ch III 7, 3)</p> <p>II.2. Izenondoa: ‘necesitado, pobre, (el) que no tiene’. <i>Bere aziendetarik gabeei parti limosna</i> (EZ <i>Man</i> I 113)</p>
---	---

Nabarmena denez, artikulua honetan aztertzen ari garen egitura lexikoaren (*xgabe*) jatorrian *OEH*ko I.2 eta I.3 eraikuntzak ditugu; izan ere, gure *-gabe* elkarteak goragoko I.2 eta I.3 egituren forma lexikalizatuak baizik ez lirateke izango.

Dena dela, baldin eta —*OEH* ezarri duenez— goiko I.2 eta I.3 ataletako *gabeak* posposizioak badira, lehengo auziak askatu gabe segituko luke: nola izan liteke bigarren osagai den posposizio batek izenondoak eta izenak sortzea? Hala eta guztiz ere, gure ustez *OEH*ko I.2 eta I.3 eraikuntzetako *gabeak* nekez har daitezke posposiziotzat^{xiv}. Izan ere, EGLU-Jean esaten denez, posposizioak “perpausen sintagmen arteko erlazio gramatikalak adierazten dituzten forma askeak” badira, ez dirudi I.2 eta I.3 ataletako *gabeak* definizio horretan erraz sar daitezkeenik: lehenik, horrelakoetan *gabek* sintagma barneko erlazioa adierazten duelako eta ez sintagmen artekoa; bigarrenik, horrelakoetan *gabek* adizlagunek bideratzen duten “erlazio gramatikala” adierazten ez duelako. Bestalde, posposizioen ezaugarrietako bat kasu-marka aldagaitza hartzea da (*diru(rik) gabe(f)*), baina I.2 eta I.3 egituretan *gabe* hitzak ia edozein determinatzaile (mugatzaila, erakuslea...) eta kasu-marka (absolutiboa, ergatiboa, datiboa, genitiboa, inesiboa, adlatiboa...) har dezake, aurreko elementuekin batera izenondo baten edo izen baten zeregina betetzen baitu dagokion izen-sintagman.

Beraz, I.2.ko adibideetan *gabe* adjektiboa da. Zehatzago mintzatuz, predikatuak seinalatzen dituen morfema adjektibala dela esan daiteke. Eta kategorizazio hau (izenondoa), hain zuzen ere, ondo ezkontzen da *gaber* dagozkion forma eratorriekin (*gabetu, gabezia, gabeki, gaberik, gabekeria, gabetasun...*): hots, izenondo baten gainean erraz eraten dira halako eratorriak.

Bestalde, I.3.ko adibideak ikusirik, kontsidera daiteke marginalki *gabe* izen kategoriakoa ere izan daitekeela, nahiz eta egitura oso emankorra ez izan. Hain zuzen, I.3 egituraren emankortasun apalak esplikatu luke izen kategoriako *xgabe* elkarteen urritasuna.

Ondorioz, onartu beharko dugu *gabe* posposizioaz (I.1) gainera, funtsean *gabe* izenondoa (I.2 eta II.2) eta *gabe* izena (I.3 eta II.1) ere badirela. Proposamen hori ez da hain burugabea, kontuan harturik kategoria eta esanahiaren aldetik erabateko kidesasuna edo parekotasuna dagoela bi egituren artean: I.2 eta II.2, biak dira izenondoak eta ‘ez duena’ adierazten dute funtsean; I.3 eta II.1, biak dira izenak eta ‘gabetasuna, eza, falta’ adierazten dute funtsean.

Esplikazioak esplikazio, guk hemen honako hau azpimarratu nahi dugu: *-gabe* elkarteak, *OEH*ko I.2 eta I.3 sintaxi-egituretatik eratorritako forma lexikalizatuak baizik ez dira. Eta funtsean lexikalizazio horretan ez da kategoria-aldaketarik burutu, I.2 eta I.3 ataletakoak izenondoak eta izenak baitira. Kontuan har bedi maiztasunari begira ere ez dagoela kontraesanik: bien artean, I.2 egitura da emankorra (“forma infinidad de compuestos”) eta horregatik gertatzen da *-gabe* gehienak izenondoak izatea.

Adberbio erabilerari dagokionez, *gabe* posposiziotik (*OEH*ko I.1 egituratik) abiatuta esplika daitezke halako erabilera eta adierak: are gehiago, horrelako zenbaitetan *-gabe* adberbio lexikalizatuak (*bidegabe*) eta lexikalizatu gabeak (*bide gabe*, *bide бага...*) eta eratorriak (*bidegabe(ri)*, *bidegabezki*, *bidegabero...*) lehian sartzen dira. Oro har, bide hau ez da hain emankorra^{xv}.

Gauzak horrela, orain hobeto ulertzen da agian zergatik sortzen zaizkigun kategoria desberdinetako hitz-elkarteak: lehenik eta maizenik, izenondoak (*burugabe*, *amaigabe...*); bigarrenik, izenak (*atsekabe*, *nahigabe*, *ustekabe...*); eta hirugarrenik, adberbioak (*etengabe...*).

Dena dela, izen kategoriakoei dagokienez, honako datu hau azpimarratu beharra dago: izenak diren *-gabe* elkarteetariko asko eta asko Larramendiri (batez ere *Diccionario Trilingüe* ospetsuari) zor dizkiogu. Batik bat, Larramendi, Añibarro eta Harriet hiztegiak ateratu diote etekina bide horri, zenbaitetan eskueran zuten *-gabetasun* / *-gabekeria* / *-gabezia* aukeren kaltetan. Nolanahi ere, etorkizuneko lexiko-sorkuntzari begira ez dirudi lehia horretan *-gabe* nagusituko denik izen berriak eratzeko orduan.

Ondoren, hiztegi hiztegi eskainiko dugu salbuespenen kategoria lexikoari buruzko informazio gramatikala.

• HB

(15)

azkengabe izond
bidegabe iz eta izond
langabe iz eta izond

• *OEH*^{xvi}

(16)

arduragabe izond; (adb); (iz)
argigabe izond; iz (‘eclipse’)
arnasgabe iz (‘indar falta’)
arrazoigabe izond; (iz)
atergabe adb; (izond)
atsekabe iz; izond
axolagabe izond; (adb); iz (Lar)
azkengabe izond; (iz); (adb)

baztergabe izond; (adb); (iz)
bidegabe iz; izond; adb
bizigabe izond; iz (?)
burugabe izond; adb
dohakabe izond; iz (Lar)
eragabe izond; iz (Lar, Añ, A)
errespetugabe... izond; (iz) (‘errespetu falta’)
errugabe izond; (iz) (Or)

eskergabe izond; iz (Lar, Añ, H)
etengabe izond; adb [maizago]
ezagueragabe izond; (iz) (Lar)
ezagutzagabe izond; (iz) (Lh)
fingabe izond; *finbaga* (adb)
gogogabe iz (Lar, Añ, H); izond
gozogabe izond; (adb); (iz) (Lar)
gorpuzgabe izond; (iz) (Lar, Or)
gupidagabe izond
hezurgabe izond; iz (Hb, Lh); iz
ilegabe izond; (iz ‘calva’)
indargabe izond; (iz) (H)
itxuragabe izond; (adb); (iz)
izengabe izond; (iz) (H)
kabugabe izond; *kabu baga* adb
lokabe izond; iz (Lar)

kaltegabe izond; (iz) (Lar)
kemengabe izond; (iz) (Lar...)
konortegabe iz ‘desmayo’ (Añ)
kordegabe izond; (iz) (Lar, Añ, H)
langabe (iz); izond
legegabe iz / izond
letragabe iz / izond
logabe izond; (iz) (Dv -> H); *lobage* iz (Lar, Añ, H)

ezkongabe izond; (iz) (Lar)
jakingabe izond; iz (Izt, Dv; SP, H)
jangabe iz (Lar, Añ)
jangabeko / *janbako* iz (‘falta de comida’)

ainbaga / *aingabe* adb; (iz)

• *EH*^{xvii}

(17)

aberrigabe iz
adingabe izond eta iz
aingabe adlag
arduragabe izond eta (adlag)
atergabe adlag (Goi); (izond)
atsekabe iz
axolagabe izond eta (iz (Goi))
behargabe iz
bidegabe iz; adlag; izond (Zah)

bizigabe izond eta iz
burugabe izond eta (adlag)
eragabe izond eta (adlag)
eskergabe izond eta (iz)
etengabe izond eta (adlag)
fedegabe izond eta iz
itxuragabe izond eta (adlag)
jainkogabe izond eta iz
langabe iz

legegabe izond eta iz
logabe iz
materiagabe izond eta (iz)
nahigabe iz
ornogabe izond eta iz
pozgabe iz
sinestegabe izond eta iz
taxugabe izond; (adlag); (iz).
ustekabe adlag; iz; (izond)

ezkongabe izond eta iz
jakingabe (iz); izond
lokabe izond; (adlag); (iz)
oharkabe adlag; (izond)
sinesgabe izond eta iz

• ELHUYAR (*Elh.*)

(18)

1 *adingabe* iz / izond
 2 *adingabe* iz / izond
ahalkegabe iz / izond
ahoskabe iz / izond
arnasgabe izond; iz
atsekabe iz; izond
azkengabe izond; iz; adb
behargabe iz
bidegabe iz; adb
bizigabe iz / izond

damugabe iz / izond
dohakabe izond; iz
eragabe izond; adb
erdigabe iz / izond (Biol.)
erlijogabe iz / izond
errugabe iz / izond
fedegabe iz / izond
gogogabe izond; iz (Ipar)
herrigabe iz
hezurgabe izlag; iz / izlag (?!)

jabegabe izond
jainkogabe iz / izond
langabe iz
legegabe iz / izond
materiagabe iz / izond
nahigabe iz
ornogabe iz / izond
sinestegabe iz / izond
taxugabe izond; adb
ustekabe iz; izond; adb

zorigabe izond; iz
jaikigabe iz
jakingabe iz / izond

atergabe izond; adb
ezkongabe iz / izond
ikasgabe iz / izond
lokabe izond; iz; adb

oharkabe adb; izond
sinesgabe iz / izond

Beraz, orain arte erakutsi ditugun osaera posibleak honela labur daitezke, onarturik hala ere, kategoria bakar batekoak diren hitz elkartu (izenondo elkarte “huts”, izen elkarte “huts” eta adberbio elkarte “huts”) gutxi daudela eta ondorengo aurkezpena neurri handi batean abstrakzio bakuntzailea dela.

(19)

XGABE IZENONDOAK

XGABE IZENAK

XGABE ADBERBIOAK

1a. ^{xviii}_{izond}[iz + gabe]_{izond}
adargabe, adingabe, amaigabe, baliogabe, beldurgabe, bihozgabe, bizargabe...

1b. _{izond}[ad + gabe]_{izond}
bukatugabe, heldugabe, hezigabe, landugabe, ohitugabe, ondugabe, zehaztugabe...

1c. _{izond}[izond/adlag... + gabe]_{izond}
berdingabe, noragabe...
[Salbuespenak dira]

2a. ^{xix}_{iz}[iz + gabe]_{iz}
aberrigabe, atsekabe, behargabe, BIDE GABE, langabe, logabe, nahigabe, pozgabe...

2b. _{iz}[ad + gabe]_{iz}
jakingabe, jangabe, lokabe...
[Erabilera markatu edo bereziak dira, gehienetan]

3a. _{adb}[iz + gabe]_{adb}
atergabe, bidegabe, burugabe, etengabe...
[Gutxi batzuk dira]

3b. _{adb}[ad + gabe]_{adb}
oharkabe, ustekabe...
[Salbuespenak dira]

3a. _{adb}[izord? + gabe]_{adb}
aingabe / ainbaga...
[Salbuespenak dira]

Jakina, horrelako elkarte askoren aldamenean *xgabeko* tankerako “izenlagunak” ere agertzen zaizkigu. Halakoak sintaxi-egitura askeetatik (*x gabeko*) bereizi dira, lexikalizazioaren ondorioz: edo esanahilerradura jasan dute egitura askeen aldean (*bide(rik) gabeko* # *bidegabeko*), edota kategoria-aldaketa (izenondo erabilera) onartzeko erraztasun handia dute.

XGABE HITZ ELKARTUEN ZERRENDA^{xx} (ORDENA ALFABETIKOA)

Hiztegiak adierazteko erabilitako kodeak:

HB=	1	EEBS=	4
HBB=	2	EH=	5
OEH=	3	Elh.=	6
OEHc=	3'		

(20)

aberrigabe (1, 2, 5, 6)
adargabe (1, 2, 3, 5)
adeigabe (6)
adimendugabe... (3)
adimengabe(ko)... (3, 5, 6)
adingabe(ko) (1, 2, 3, 5, 6)
adoregabe (3, 5, 6)
agerigabe (5, 6)

ahalkegabe ... (3, 4, 5, 6)
alkegabeko (3)
ahoskabe (3, 5, 6)
aiherga (3, 6)
aihergabe (3')
aingabe... (3, 5, 4 = 6 *haingabe*)
aingabeko (5)
ainbagako/ainbako (3, 6)

- akasgabe* (4, 6)
akatsge (3)
aldagabe (3, 6)
amaigabe(ko) (1, 2, 3, 4, 5, 6)
antolagabe (3')
antsikabe... (3, 5, 6)
antzegabe... (3, 5)
arantzagabe (6-BOT.)
arduragabe (1, 2, 3, 4, 5, 6)
argigabe (3)
argitaragabe... (2, 3, 4, 5, 6)
arimagabe (3, 5)
     arimagabeko... (3, 5)
arnalgabe (3)
arnasgabe (3; 6)
arrazoigabe(ko)... (3)
arrazoigabe (5, 6)
     arrazoigabeko (5, 6)
artagabe (3, 5, 6)
asegabe (6)
asege (3)
askigabe (3, 5)
atergabe (1, 2, 3, 4, 5, 6)
     atergabeko (1, 3, 5)
atorragabe (4)
atsekabe (1, 2, 3, 5, 6)
axolagabe (1, 2, 3, 5, 6)
azentugabe (6-HIZKL.)
azkengabe (1, 2, 3, 5, 6)
     azkengabeko (3, 5)
azpikeria-gabe (4)
babesgabe (5, 6)
baldintzatugabe (6-PSIKOL.)
baliogabe (1, 2, 3, 4, 5, 6)
baregabe (3')
bataiagabe (3, 5)
baztergabe (1, 2, 3, 4, 5, 6)
     baztergabeko (3, 5)
behargabe (?2, 3, 4, 5, 6)
     behargabeko (3, 5)
behargabeko (1)
bekatugabe (3, 5)
belarrizilogabe (?2)
     beharri-zilogabe (3)
beldurgabe (1, 2, 3, 4, 5, 6)
     beldur gabeko... (3)
     beldurgabeko (5)
berdingabe (1, 2, 3, 4, 5, 6)
     berdingabeko... (3, 5)
bidegabe (1, 2, 3, 5, 6)
     bidegabeko (1, 3, 5)
bidegabeko (6)
- bihozgabe* (1, 2, 3, 4, 5, 6)
     bihozgabeko (3, 5)
bilogabe (3, 6)
bizargabe (1, 2, 3, 5, 6)
     bizargabeko (3)
bizigabe (1, 2, 3, 5, 6)
     bizigabeko (3, 5)
bukagabe... (3, 5)
     bukagabeko (5)
bukagabeko (3)
bukatugabe (1, 2, 3)
burugabe (1, 2, 3, 4, 5, 6)
     burugabeko (5)
burugabeko (3, 6)
burutugabe (3, 5, 6-HIZKL.)
damugabe... (3, 6)
     denbora gabe (3)
denboragabe (6)
ditxagabe... (3, 5, 6)
dohakabe (1, 2, 3, 5, 6)
     dohakabeko (3)
dudagabe... (3, 5)
     dudagabeko... (3, 5)
dudagabeko (6)
eitegabe (3, 5, 6)
elizgabe... (3, 5)
elizge (3 *elizgabe* sar., 5, 6)
     emazte-gabe (3)
emaztegabe (6)
eragabe (1, 2, 3, 4, 5, 6)
     eragabeko (3, 5)
erdaingabe (3, 5)
erdigabe (6-BIOL.)
     erlijio-gabe (3)
erlijiogabe (5, 6)
     erlijiogabeko (5)
erraigabe (?2, 3, 4, 5, 6)
     erraiabeko (3, 4)
     erremedio(rik) gabe (3)
erreparogabe (3)
errespetugabe... (3, 5, 6)
errugabe (1, 2, 3, 4, 5, 6)
     errugabeko (3, 5)
errukigabe (1, 2, 3, 4, 5, 6)
     errukigabeko (5)
errukigabeko (3)
eskasgabe (3)
eskergabe (1, 2, 3, 4, 5, 6)
     eskergabeko (5)
eskergabeko (3)
eskolagabe (1, 2, 3, 5, 6)
     eskolagabeko (5)

- eskolagabeko* (3)
estakurugabe (3, 6)
etengabe (1, 2, 3, 4, 5, 6)
     etengabeko... (5)
etengabeko (3, 6)
ezagueragabe (3, 5)
     ezagueragabeko (3, 5)
ezagungabe... (3, 5, 6)
     ezagungabeko (3, 5)
ezagutugabe... (3, 5)
     ezagutugabeko (3)
ezagutzagabe (3, 5, 6)
     ezagutzagabe(ta)ko (3)
ezkongabe (1, 2, 3, 4, 5, 6)
ezkongabeko (3)
eztabaida-gabe (4) / *eztabaida(rik) gabe* (3)
fedegabe (1, 2, 3, 5, 6)
     fedegabeko (1, 3, 5)
fedegabeko (6)
fingabe... (3, 5)
     fingabeko (3, 5)
funsgabe (1, 2, 3, 4, 5, 6)
     bihozgabeko (3, 5)
funsgabeko (6)
gaingabe (6)
gaitasun-gabe (3)
gaitasungabe (6)
gaizgabe (1, 3, 4, 5)
     gaitzgabeko... (3) / *gaizgabeko* (5)
gandugabe (4)
ganoragabe (1, 2, 3, 5, 6)
     ganoragabeko (5)
ganorabako (3, 5, 6)
garrantzi-gabe (4)
gatzgabe (1, 2 F, 3, 5, 6)
     gatzgabeko (5)
gatzgabeko... (3, 6)
gizagabe (6) [3 *gizagabetasun*]
gogogabe... (3, 6)
     gogogabeko (3)
gorpuzgabe (1, 2, 3, 5, 6)
     gorpuzgabeko (3, 5)
gozogabe (1, 2, 3, 4, 5, 6)
gupidagabe (1, 2, 3, 5, 6)
     gupidagabeko (3)
gustugabe (3, 5, 6)
hankagabe (4, 5, 6-BIOL.)
hastegabe (5)
haste-gabe (3)
hats-gabe (*hasgabe**) (1, 2, 3)
hegogabe (6-ZOOL.)
heldugabe (1, 2, 3, 4, 5, 6)
- heldugabeko* (3)
hostogabe (6-BOT.)
herrigabe (4, 6)
hezigabe (1, 2, 3, 4, 5, 6)
     hezigabeko (3, 5)
hezurgabe... (3, 6)
     hezurgabeko (3)
hobengabe (1, 2, 3', 5, 6)
hondargabe (1, 2, 5, 6)
hondogabe (1, 2, 3', 4, 5, 6)
horzgabe (1, 2, 5, 6)
ikasigabe / ... (3, ?4)
ikasgabe (3, 6)
?ikutugabe KO (3')
ilegabe (1, 2, 3, 5, 6)
     ilegabeko (3)
indargabe (1, 2, 3, 5, 6)
indarge (6 / 3: IK. *indargabe*)
irendugabe (3, 6)
irentsigabe (6: *mailegu irentsigabe*)
isatsgabe (1, 2, 5, 6)
itxuragabe (1, 2, 3, 5, 6)
     itxuragabeko (1, 2, 5)
itxuragabeko (3)
izangabe (3)
izangabeko (3)
izarigabe (1, 2, 3, 5, 6)
     izarigabeko (3, 5)
izengabe (1, 2, 3, 5, 6)
     izengabeko (1, 2, 5)
izengabeko (3)
jabegabe (1, 2, 3, 5, 6-ZUZ.)
     jabegabeko (5)
jaikigabe... (3, 6)
jainkogabe (1, 2, 3, 4, 5, 6)
jakingabe ... (3, 5, 6)
jangabe... (3)
jangabeko/janbako (3)
jardungabe (4)
kabugabe (3, 5, 6)
     kabugabeko (3)
kafeinagabe (1, 2)
kalipugabe (3, 6)
     kalipugabeko (3)
kaltegabe (2, 3)
     kaltegabeko (3)
kandugabe (6-BOT.)
kaudimengabe (3, 6)
kemengabe... (3, 5, 6)
klorofilagabe (4)
koloregabe (1, 2, 5, 6)
     koloregabe (3)

- kolorga* (3, 5, 6)
konortegabe... (3)
konprenigabe (4)
kontugabe (3, 5, 6)
kontzientzigabe (4)
kordegabe (3)
koskagabe (3, 6-BOT.)
kulpagabe (1, 2, 3, 4, 5, 6)
     kulpagabeko (3)
kutsaduragabe (4)
kutsugabe (1, 2, 3, 4, 5, 6)
     kutsugabeko (3)
landugabe (1, 2, 3, 4, 5, 6)
langabe (1, 2, 3, 4, 5, 6)
langabeko (3)
legamiagabe(ko) (1)
legamiagabe(ko) (2, 3)
legegabe (1, 2, 3, 5, 6)
lehorgabe... (3)
letragabe (1, 2, 3, 5, 6)
     letragabeko (3, 5)
logabe... (3, 5)
lohigabe (1, 2, 3, 5, 6)
     lohigabeko (3)
lokabe (1, 2, 3, 5, 6)
loregabe (3, 4)
lotsabako (5)
lotsagabe (1, 2, 3, 4, 5, 6)
     lotsagabeko... (1, 2, 3, 5)
lumagabe (1, 2, 3, 5, 6)
mamigabe (1, 2, 5, 6)
markagabe (3')
materiagabe (1, 2, 5, 6)
     materiagabeko (5)
menderagabe (4)
merzigabe (3', 6)
mihigabe (1, 2, 5, 6)
MOLDEGABE (1, 2, 5, 6)
     moldegabeko (5)
mugagabe (1, 2, 3', 4, 5, 6)
nahasgabe (3', 5, 6)
nahigabe (1, 2, 3', 4, 5, 6)
neurrigabe (1, 2, 3', 4, 5, 6)
     neurrigabeko (1, 2, 5)
neurrigabeko (6)
noragabe (1, 2, 3', 5, 6)
notagabe (4, 5, 6)
odolgabe (1, 2, 3', 4, 5, 6)
ogengabe (5, 6)
oharkabe (1, 2, 3', 5, 6)
     oharkabeko (1, 5)
ohitugabe (1, 2, 5, 6)
- ondugabe* (2, 5, 6)
orbangabe (2, 3', 4 (*orbaingabe*), 5)
ordaingabe (6)
ordenagabe (2, 5, 6)
orekagabe (6)
ornogabe (1, 2, 5, 6)
osagabe (5, 6)
ospegabe(ko) (3', 5, 6)
     ospegabeko (5)
pairugabe (6)
paregabe (2, 3', 4, 5, 6)
     paregabeko (2, 5)
paregabeko (6)
pertsonagabe (6-HIZKL.)
petalogabe (6-BOT.)
pozgabe (2, 3', 5)
premiagabe (2)
probetxugabe (2, 5, 6)
senargabe (2, 5, 6)
sengabe (2, 5, 6)
     sengabeko (2, 5)
sepalogabe (6-BOT.)
sinesgabe (2, 3' *sinisgabe*, 4)
sinestegabe (2, 5, 6)
sustraigabe (2, 5, 6)
tatxagabe (2, 5)
taxugabe (2, 3', 5, 6)
     taxugabeko (2, 5)
tolesgabe (1, 2, 3', 4, 5, 6)
t(h)onagabe (3')
trebegabe (4)
ukigabe (2, 3', 4, 5)
urrikigabe (3', 6)
usaingabe (2, 5, 6)
     usaingabeko (5)
?usatugabe (3')
ustekabe (1, 2, 3', 5, 6)
zaingabe (6)
zaporegabe (6)
zehazgabe (4, 2-F)
zehaztugabe (2-A, 3, 4, 5, 6)
zemaigabe (3')
zentzugabe (2, 3', 4, 5, 6)
     zentzugabeko (5)
zigorgabe (6)
zolagabe (2, 5)
zorigabe (3', 4, 5, 6)
zorigabeko (6)
zuhurtzigabe (6)
zuzengabe (2, 4, 5, 6)
     zuzengabeko (2, 5)

4. Hots-aldaketak

4.1. *gabe*-ren aldaera dialektalak: sailkapena (*bako, bage, bagako, ge...*)

Gabe hizkiak bi aldaera nagusi ditu, kontsonanteen metatesi edo trukaketaz sortuak: *gabe* eta *bage* (Mitxelena, 1976: 12.22; cf. *gibel/bigel*, eta abar). Hauen ondoan bada herskari ahostuna duen *-kabe* aldaera ere (cf. infra 4.2). Bestalde, bizkaierazko berrikuntza dugu *baga* aldaera, hitzaren amaieran maiz gertatu ohi den bokal-nahasteak sortua (*baga/bage, bela/bele, laba/labe...*)^{xxi}.

Aldaera hauen murrizketa ere gertatzen da, batez ere bizkaieran, bokal arteko kontsonante igurzkaria galdu eta bokalak (berdinak edo desberdinak) bildu ondoren (Mitxelena, 1976: 21.5; cf. *bahe* > *-be*). Honela sortzen dira *-ga* eta *-ge* aldaerak^{xxii}: *artega* ‘inquieto’, *donga, deunga* ‘malo’ (lit. ‘sin don’), *eskerga* ‘difícil’ (RS 250, lit. ‘ingrato’); *ahalge* ‘vergüenza’, de *ahal* ‘poder’. Lexikalizazio-maila handiko aldaerak dira hauek: gaur egun ez dugu halako hitz berririk sortzen atzizki hauek erabiliz; izan ere, atzizkitzat har ditzakegu ez direlako beregain eta beti hitzaren atzean eta hari zuzenki loturik ageri direlako. Bestalde, aspaldiko testuetan (RS 1596, esate baterako) ageri diren hitz hauek nekez uler ditzake gaurko hiztunak hitz soil modura ez bada; hau da, lerratze semantikoaren ondoren galdu egin da oinarriaren adieraren (*ahal*) eta hitz eratuaren arteko lotura semantikoa (*ahalge*). Are gehiago, *gabezia* esanahia ere nekez suma dezake gaurko hiztunak *artega* bezalako hitzetan. Lexikalizazio-prozesu hori, dena den, aspaldikoa izan daiteke, Mitxelenak adierazi bezala^{xxiii}. Hitz hauen lexikalizatzeko edo ihartzearekin batera *gabe* hizkiaren erabilera nagusitu da. Dena den, zail da esaten atzizki gisako erabilera honen murrizte eta indar galtzean euskararen inguruko hizkuntzek eraginik izan duten, nahiz eta Azkuek horixe salatzen duen (Azkue 1969: 218) gaztelaniazko eta frantsesezko ‘sin’ eta ‘sans’ preposizioen parekotasuna ikusita.

Aurreko paragrafoan azaldu ditugun aldaeren ondoan badira *-ka* eta *-ke* aldaerak ere, *-kabe* aldaerari dagozkionak.

Azkuek bere hiztegian (Azkue: 1905 eta 1923) honakoak biltzen ditu Bizkaiko eskualde bat edo besteko forma sinkopatu modura^{xxiv}: *artega, donga/deunga/donge* (Mendiburu, Agirre), *edadega* (‘árbol bravío’), *elge, eskerga, gozaga, indarga, itxurga, kolorga, lotsaga, senga, ulega; aseka, arteka (artega), atsaka* (‘sin ganas’), *doaka* (G ere bai), *endeka (endatik), egoska, egika, ganoka(?)*, *geldika, geraka (gereka), gozaka (gozaga), ikuzka, inauska, inuska* (‘lelo, hurraño’, *inauskatik*), *indarka (indarga), loka, moldaka*.

Aldaera sinkopatu hauek aditz-izenari lotuak ere ager daitezke: *-tzaga, -tzaka, -tzake eta -(z)eke...* Oro har, Bizkaiko erabilera da, nahiz eta Gipuzkoako idazleek ere erabili dituzten^{xxv}. Azkuek honakoak aipatzen ditu: *afaltzaga* (RS), *aspertzaka, betetzaka* (‘iru urte *betetzaka*’ Lardizabal), *dudatzaka* (‘indudablemente’ Uriarte), *egintzaga, eltzaga, ezkontzaga, ezkontzaka, eztitzaga, isiltzaga, isiltzaka, parkatzaga* (Añibarro), *sentitzaka* (‘insensiblemente’ Mogel), *uletzaga* (?); *betetzaka, dudatzaka, ezautzaka, oartzaka* (Lardizabal), *konsagratzake* (Mendiburu), *asmatzaka* (‘no acertando’ Arrese-Beitia), *jakiteke*. Baina Azkuek berak aipatzen du idazle batek berak erabili ohi duela *gabe* hizkia aldi berean (*konsagratzake* eta *konsagratu gabe*, Mendiburu).

Lehen aipatutako *-ga/-ge* atzizkiak bezala, oinarritzat aditz-izena hartzen duten hauek ere ihartuak daude eta nekez sor daiteke gaurko euskararen halako berririk. Azkuek berak ere aipatzen du *asmatzaka* Arrese-Beitiak sortu berria dela. Gaurko hiztegiek jasotzen dituzten halako hitzak oso urriak dira. Elhuyar hiztegi

elebidunean (*Elh.*) hauek dira sarrera lexikal modura jaso direnak: *heltzaka, irentzaka, kentzeke, ohartzeke. Euskal Hiztegiak (EH)* beste hauen lekukotasuna ere eskaintzen digu:

(21)

aspertzeke, aspertzaka
gelditzeke, gelditzaka, gelditzeka
geratzeke, geratzaka
isiltzeke, isiltzaka
kentzeke
ohartzeke, ohartzaka, ohartzeka

Horietaz gain badira bat edo beste adibideen artean (*garbitzeke, lantzeke*). Forma ihartu hautetatik bi baino ez ditu jaso Hiztegi Batuak: *esateke, ohartzeke*. Adibide gehiago eskaintzen ditu Altubek (Altube, 1934: 27-28) aldaera hauek B eta G (Goierrri) euskalkietakoak direla adierazi ondoren.

Zer esanik ez dago lan honetan aztertzen ari garen *gabe* hitzari atzizkiak ezartzen zaizkion neurrian aldaera fonetiko berriak sortuko direla. Esate baterako *-rik* eta *-ko* atzizkidun formak: *gaberik, bagerik, barik, bako (gabeko)*... Hauetako batzuk oso lexikalizaturik egon daitezke, adibidez Hiztegi Batuak bizkaierazko hitz modura jaso duen *lotsabako*. Azken hori (*-bako*) da Bizkaiko hainbat eremutan bereziki hedatu dena (*lotsabako, ganorabako*...), nahiz eta bestelakoak ere erabiltzen diren (*lotsagabe, ganoragabe*...). Bizkaiko *-bako* aldaeraren lexikalizazio-gradua nabaria da Azkuerentzat ere eta beti lotua idaztea proposatzen du nahiz eta testu zaharretako idazketa beste era batekoa izan (Refranes y Sentencias: *igi bagea, auzo bako*...) ^{xxvi}.

Aldaera bat eta besteren euskal testuetako lekukotasunak *Orotariko Euskal Hiztegian* aurki daitezke (ikusi 3.1.1. atala):

(22)

- *bako*: *adimenbako, antzabako, arimaba(ga)ko, errazoaba(ga)ko, dudabako, erruba(ga)ko, etenba(ga)ko, kabubako.*
- *baga*: *antsibaga, damubaga.*
- *bage*: *alkebage, damubage, dudabage, erraibage, errubage(ko), etenbage(ko), finbage, gogobage, (gogabe), hezurbage, jabebage, kabubage, kaltebage, konortebage, kordebage, lobage.*
- *kabe*: *ahoskabe, antsikabe, titxakabe, errukabe.*
- *ge*: *akastge, elizge, erruge, gogoge, kemenge.*
- *ke*: *elizke.*

Hauek dira bada, *gabe* hizkiaren aldaera fonetikoak (formari gagozkio, kategoria eta beste zehaztasunetarako ik. supra 2. eta 3.1.):

(23)

- I. Berezia (hitz beregain edo gibel-hitz gisa): *gabe*
- II. Lotua: *-gabe / -kabe* (oinarriari lotua)

1. aldaera fonetikoak: *-gabe / -bage, -baga*
2. aldaera sinkopatuak (batez ere B): *-ga, -ge / -ka, -ke*
3. aditz izenaren ondorengo aldaera sinkopatuak (batez ere B): *-tzaga, -tzaka, -t(z)eke*

III. Atzizkidunak (idazkera lotua edo bereizia; ikusi 7. atala)

1. Flexio atzizkiak hartzen dituztenak:

- *gabe(t)an / bage(t)an*
- *gabe(a)z / bagez*
- *gabe(ki)ko*
- *gaberik(an), bagerik(an), gabarik, barik (baarik)*

2. *ta* artizkia hartzen dutenek badute euskalkien araberako banaketa:

- G: *gabetarik(an), bagetarik, gabetatik* (? kopistaren hutsa, ikus *OEH*: 104)
- ekialdea (BN, Z): *gabetanik(an), gabetandik(an), bagetanik* Lar. ‘Es pleonasmio de *gabe/gaberik*’ (*OEH*: 104)

3. *-ko* atzizkiaren bitartez osatzen diren lexikalizazio gradu handiagoko aldaerak (*OEH*: 97 ‘*gabeko y gabetako* (Adnom.) forman innumerables compuestos más o menos lexicalizados’). *Gabeko* garai eta euskalki guztietan ageri da Z izan ezik. *Lotsabakua, dirurik bakua, uste bakua* Etxba *Eib.* (*OEH* 96)
  - *gabeko / bageko (baeko), bagako (bagaako)*
  - B: *bako, baako*
  - *gabeko(t)an, ba(a)koan*

4. *-ko* atzizkia partitiboaren gainean ere ezar daiteke:

- *gaberiko, bageriko*
- *bariko, bareko* (*txamarra hau poltsiko barekua da OEH*: 98; *Eta axolabarikoak arrastoak uzten ditu gainera*, Euskaldunon Egunkaria, 1999-04-21)

Aldaera hauetaz gain badira hizkiari flexio atzizkia eranstea bokal-egokitzapenez sorturikoak (B):

- *baga > bagaa > bagea*, pl. *baga(a)k*
- *bagean > bagian / bagaan*

4.2. *-kabe* aldaera.

Arreta berezia merezi du *-kabe* aldaerak, euskararen estandarizazioan eta hitz berriak sortzeko orduan aldaera bat edo beste hautatzea zail gerta daitekeelako (4.1 atalean azaldu ditugun beste aldaerek ez dute halako arazorik sortzen ihartuak dauden neurrian bakarrik erabiltzen direlako; haietan horixe dugu arazoa: tradizioa aztertu eta lexikalizazio-gradua bereiztea).

Bi aldaera hauen artean (*gabe/kabe*) herskari ahostun/ahoskabe txandaketa dago, eta txandaketa hori zein ingurune fonikotan gertatzen den aztertutik pentsa daiteke oinarri edo lehen osagai den hitzaren amaierak

erabaki dezakeela bat edo beste (cf. txistukaria+herskari ahostuna: *ez da/ezta, hizpide* eta abar). Arrazoi bera izango litzateke *-ka/-ke* txandaketarako, Azkuek adierazi bezala (Azkue 1923: 156)^{xxvii}. Horretarako, bi ingurune aipatzen ditu Azkuek:

1. Txistukarien ondoren: *biozka* (Laukiniz, B), *siniska* ‘incrédulo’.
2. Aditzoinaren ondoren: *egoska, egika* ‘incompleto’, *inauska, ikuzka*.

Baina aditzoinaren ondorengoetan gerta daiteke aldaera ahoskabea nahiz eta aditzoinaren bukaera txistukaria izan ez. Are gehiago, Azkuek berak aipatzen ditu beste hainbat adibide arrazoi fonetikorik gabeak, bere ustetan sortu berriagoak (analogiaz?): *aseka, arteka (artega), atsaka, doaka, endeka, ganoka(?)*, *geldika, gozaka (gozaga), indarka (indarga), loka, moldaka*. Eta *-kabe*: *atsakabe, atsekabe, antsikabe, ajolakabe, gazkabe, garkabe, ustekabe*.

Axularrek ere *antsikabe, atsekabe* darabil *bidegabe, hondargabe, gozogabe, paregabe...* aldaeren ondoan (Villasante, 1981: 75). Azken urteetako hiztegiek etengabe izan dute zalantza eta *neurrigabe, liluragabe...* eta *interesgabe* bezalako ondoan *zehazkabe* edo *gorpuzkabe* (cf. Hiztegi Batuko *gorpuzgabe* edo Kintana, 1977 *gorputz gabe* ‘incorpóreo’) bezalakoak proposatu dituzte (L.M. Mugica 1984).

Euskaltzaindiaren LEF batzordeak (Euskera, 1992-2: 808) honela biltzen ditu datuok:

(24)

Lotsagabe modukoetan, batez ere lehen osagai txistukariz amaitzen denean, duda-muda ageri da sarri *gabe* eta *kabe* artean. Bizpahiru ohar egin behar da, halere:

-Alternantzia hori bokal ondoren ere ageri da: *antsikabe, atsekabe, ustekabe, zorikabe, (axolakabe)...* Baita *oharkabe* modukoetan ere. Ez dirudi, beraz, hots-ingurune jakin baten baldintzapen estuaz hitz egin daitekeenik.

-Lehen osagaiaren amaierako txistukarietan zalantza ageri da, gainera, *gazgabe/gatzgabe, akasgabe/akatsgabe* moduko bikoteen artean.

-Orainagoko elkarteetan, ez dirudi bodega/petaka hots-araua gehienetan betetzen denik: *funskabe, horzkabe* edo *akaskabe* gortuen orde *funsgabe, horzgabe* edota *akasgabe* ozenak dira askogatik nagusi.

Beraz, datu gehiagorik ez dugularik ezin esan dezakegu hots-inguruneak erabakitzen duenik bi aldaera hauen agerpena. Gainera antzeko zalantza ikus daiteke beste atzizki edo hizki batzuekin ere (cf. *hausgarri, eragozgarri* eta *azkarri, euskarri*) baina badirudi, oro har, herskari ahostuna duen aldaera nagusitzen dela (Hiztegi Batuan *euskarri* da *-karri* aldaera duen bakarra eta *hozpera* bezalakoak gaitzetsi egiten dira euskara estandarretarako). Badirudi ez dela hots-ingurunearen araberrako hautua, eta bai garai bateko herskari ahoskabe eta ahostunen arteko kidetasunaren arrastoa (agian hitz hasiera edo hitz barneko agerpenaren araberrakoa), Mitxelena proposatu bezala^{xxviii}.

Egoera honetan Hiztegi Batuak orain arteko erabilera nagusiari kasu egin dio eta *gabe* aldaeraren alde makurtu da, nahiz eta lehen osagaiaren amaiera txistukaria izan: *bihozgabe, funsgabe, hats-gabe (hasgabe*)*, *horzgabe, isatsgabe*. Eta lehen osagaiaren amaiera bokala izan arren: *atsekabe, dohakabe, ustekabe*.

Hiztegi Batuko horietaz gain badira *Euskal Hiztegian* txistukari + *kabe* modukoak, sarrera nagusi gisa (*ahoskabe*) edo adibideetan (*bihozkabetu*, *pozkabetu*, *toleskabe*). Bestelako hots-ingurunea dutenak: *lokabe*, edo bokal ondorengoak (*atsekabe*, *dohakabe*, *oharbe*, *ustekabe*). Hitz hauek lexikalizatuak daude, zaharrak dira (*antsikabe*) edo bietara ageri dira (*antzakabe/antzegabe*, *nahikabe/nahigabe*).

Elhuyar Hiztegiak sarrera bakarra dakar txistukaria + *kabe* modukoa (*ahoskabe*, Hizkl.); besteak txistukaria + *gabe* erakoak dira: *akatsgabe*, *arnasgabe*, *babesgabe*, *funsgabe*, *ikasgabe*, *isatsgabe*, *nahasgabe*, *sinesgabe*, *tolesgabe*, *bihozgabe*, *gatzgabe*, *gorpuzgabe*, *horzgabe*.

4.3. Euskalkien araberako banaketa.

Gabe hitzaren aldaera fonetikoaren banaketa dialektalari dagokionez, hauek dira daturik aipagarrienak:

- Euskalki guztietan erabili ohi da baina *gabe* aldaera ipar aldeko euskalkietan (*OEH*: 86 ‘*gabe* es propio de los dialectos septentrionales’).
- *Gabe* eta *bage* aldaerak euskalki berean, baita idazle baten lanetan bertan ere, nahasian ageri dira.
- Mende honetan *gabe* aldarea nagusitu da.
- Bizkaierazko testuetan *baga* da aldaerarik zabalduena testu zaharrenetan (eta 4.1 azpiatalean azalduriko bokal-elkarketen ondorengo aldaera fonetikoak), baita *bage* aldaera ere. XIX. mendetik aurrera *gabe* aldaera ere aurki daiteke.
- Euskalki eta garai bereko testuetan, baita idazle baten testuetan ere, aldi berean agertzen dira *gabe* (*baga*) aldaera eta *gaberik* aldaera atzizkiduna (*bagarik* > *barik*). Aldaketa hau XIX. mendeko eta XX. mendeko testuak erkatuz gertatzen da nabarmen.
- 4.1. azpiatalean aipatu ditugun beste atzizkidun aldaeren artean ere banaketa bera gertatzen da: *gaberik* / *bagarik* (B), *gabeko* / *bako* (B) eta abar.

Azpieuskalki, idazle eta testuetako erabilera zehatzen berri *Orotariko Euskal Hiztegiak* eskaintzen du (*OEH*: 86-108).

5. Gaur egungo erabilera eta emankortasuna

5.1. Elkarte sortu berriak.

Aurreko ataletan azaldu dugu nola honelako elkarte berriak etengabe sortzen eta zabaltzen ari diren (ikus adibide modura Elhuyar hiztegiak 3.1.1 atalean). Hitz berri hauen inguruan, ordea, hainbat arazo hartu behar ditugu kontuan:

- Erabilera urrikoak dira ohiko testuetan. Izan ere, beti du idazleak *gabe* posposizio gisa erabiltzeko aukera eta horixe da aldizkarietan (Argia, HABE, Egunkaria...) nagusitzen den joera. Badira, dena den, adibideak: *lurgabetu*, *papergabe* (‘indocumentado’), *ziurtatzeke*...

- Hitz berri hauek arlo berezietako hiztegietan sortzen dira, oro har (Ekonomia, Politika, Teknika...)
- Hitz hauek maiz dute hitz bakarreko ordaina inguruko erdaretan, euskarak erabil ezin dezakeen bideetatik eratua, esate baterako *a(n)*- edo *in*- aurrizkien bidez eratua.

Esan daiteke hizkera esparru berrietako beharrei erantzunez zabaltzen ari direla hitz hauek. Horrela plazaratu dira erdal aurrizkien ordain izan litezkeen euskal eraketa-ereduak (L.M Mugica, 1984). *Diccionario General y Técnico* elebidunean (DGT, L.M.Mujika) hiztegian honako hauek aurki daitezke, besteak beste:

(25)

ditigabetu ('destetar')
esangabe ('indecible')
interesgabezia ('desinterés')
kaltegabezia ('inocuidad')
liluragabetu ('desilusionar')
moralgabe ('amoral')
norgabe ('impersonal')
soinugabe ('átono')
sustraiagabetu ('desarraigar')

Gerora ere hiztegi tekniko elebidunetan urratu da bide hori batez ere. Esan beharra dago, dena den, izenondo kategoriako hitz berriak direla zabaldu direnak; bakanak dira, ordea, izen kategoriakoak (tradiziozkoak ez badira —*nahigabe*— edo izen nahiz izenondo izan daitezkeenak —*lotsagabe*—) edo aditzondo direnak (*gabe* hitzarekin sortuak —*etengabe*— edo *-ke* atzizkidunak —*kentzeke*, *ohartzeke* ELH—, sintaxi-egituratik hurbilago daudenak). Hona hemen Euskalterm datu-baseak (1999) eskaintzen dituenak, zein arlotakoak diren adierazita. Ez ditugu aipatuko Hiztegi Batuak jaso dituenak edo tradizioan errotuak daudenak, ezta Elhuyar (ikusi 3.1.1) edo urte hauetako hiztegi gehienetan ageri direnak ere:

(26)

IZENA+ -GABE

adeigabe Erl
albumengabe Biol
alkoholgabe Merk
amaigabe Art (aditzoina + *gabe*?)
amaigabe Fil (aditzoina + *gabe*?)
amaigabe Ind (aditzoina + *gabe*?)
amaigabe Merk (aditzoina + *gabe*?)
arantzagabe Biol
arartegabe Psik
*arartegabe(ko)*tasun Fil
arretagabe Zuz
artikulagabe Hiz
azalgabe / *azal gabe* Merk
azkengabe(ko) Fil
azukregabe Merk
babesgetu Pol

baimengabeko Zuz
baldintzagabe Fil = 'incondicional'
baliogabe(ko) Zuz
baliogabeko Adm
baliogabeko Kir
baliogabeko Zuz
baliogabetu Zuz
baliogabe Zuz
basogabe Biol
berungabe Ind
betegingabe Fil
bornegabe Mat
defentsagabe(ko) Zuz
determinagabe Fil
dimentsiogabe Kim
dirugabe Zuz

distiragabe Gar
distiragabe Ind
eraztungabe Biol
ernarigabe Med
esanahigabe Hiz
eskugabe(ko) Zuz
etxegabe Pol
etxegabeko Pol
formagabe Erl
fosfatogabe Merk
fruitugabe Biol
gakogabe Biol
gasgabe Merk
gastugabe Eko
gastugabeko Eko
harigabe Gar
indargabetu Zuz
iraupengabe Psik
itzuleragabe Mat
jabetzagabe Zuz
jainkogabe Erl
kalikulugabe Biol
karpelogabe Biol
kaudimengabe(ko) Eko
korapilogabe Merk
kupoigabe Eko
langagabe Gar
laukigabe Merk
lepogabe Merk
lurgabe Merk

mahukagabe Merk
motibogabe Hiz
mugagabeko Eko
muntagabe Merk
nerbiogabe Biol
obulaziogabe Med
oihartzungabe Zuz
oinordegabe Zuz
ondasungabe Zuz
*ordeinugabe(ko)*Zuz
periantogabe Biol
pipitagabe Nek
pistoigabe Art
profesiogabe Erl
puntagabe Biol
septatugabe Biol
soinugabe Hir
temagabe Hiz
testamentugabe(ko) Zuz
tonugabe Hiz
uztaigabe Nek
zedarrigabe Biol
zedarrigabe Hiz
zedarrigabe Med
zelomagabe Biol
zentrogabe Ind
zergagabe Nek
zigorgabe(ko) Zuz
zurtoingabe Biol

PARTIZIPIOA + -GABE

(27)

agertugabe(ko) Zuz
arautugabe Pol
asegabe Kim
asegabe Psik
azaldugabe Psik
banatugabe Eko
betegabe(ko) Eko
betegabe Adm
burutugabe Hiz
erabakigabe Zuz
eraikigabe Adm
erdaindugabe Erl =incircunciso
espezializatugabe Ind
federatugabe Kir
gogartugabe Fil
idatzigabe Erl
idatzigabe Zuz
jaiogabe(ko) Zuz

jasogabe Zuz
justifikatugabe Merk
konbinatugabe Ind
kontrolatugabe Biol
krea(tu)gabe Fil
lumatugabe Merk
moteldugabe Ind
operkulatugabe Biol
ordaindugabe Eko
ordaindugabe(ko) Eko
osatugabe Zuz
osotugabe Fil
programatugabe Hir
sor(tu)gabe Fil
trenkatugabe Biol
zatitugabe(ko) Zuz
zulatugabe Med
zulatugabeko Med

ADITZOINA + -GABE

(28)

<i>aitorgabe</i> Zuz	<i>ez-ez kongabe</i> Adm
<i>alboragabe</i> Mat	<i>krea(tu)gabe</i> Fil
<i>argitaragabe</i> Hiz	<i>kutsagabe</i> Erl
<i>bereizgabe</i> Eko	<i>moldagabe</i> Psik
<i>definigabe</i> Mat	<i>sor(tu)gabe</i> Fil
<i>determinagabe</i> Fil	<i>ustelgabe</i> Erl
<i>erdigabe</i> Med	

Baina testuetara jo gabe, datu basean bertan badira bietarako idazkerak, lotua eta bereizia:

(29)

<i>hezurrik gabe</i> / <i>hezurgabe</i>
<i>azalik gabe</i> / <i>azalgabe</i>
<i>estali gabe</i> (?) Kir= 'no cubierto' / <i>estaligabe</i> Merk= 'no cubierto'
<i>baldintzatu gabe</i> (?) Psik= 'no condicionado' / <i>kondizionatugabe(ko)</i> Fil= 'incondicionado'

Esan gabe doa, idazkera lotuko hitz hauen inguruan bereizita idatzitako terminoak ere badira, batez ere erdal ordaina hitz bakarrekoa ez denean:

(30)

<i>abereak lotu gabe</i> , 'ganado suelto' (<i>Bide Seinaleak</i> , HPIN, EJ)
<i>alkoholik gabe</i> , 'sin alcohol'
<i>baloirik gabe</i> , 'sin balón'
<i>bereizkeriarik gabe</i> , 'no discriminatorio' (<i>Europako Itunen Hiztegia</i>)
<i>beso gabeko</i> , 'sin mangas' (cf. <i>mahukagabe</i> , <i>uztaigabe</i> , <i>lepogabe</i> ...)
<i>birjarpen gabeko</i> , 'sin reemplazamiento'
<i>botorik gabe</i> , 'sin voto'
<i>disimulurik gabe</i> , 'sin disimulo'
<i>dote estimatu gabe</i> , 'dote inestimada'
<i>egosi gabe/gordin</i> , 'natural/cruda'
<i>erantzun(ik) gabe</i> , 'non réponse'
<i>erosketarik gabe</i> , 'sin compra'
<i>gainditu gabe</i> , 'no apto' (Hezkuntza Saila, E.J.)
<i>hedadurarik gabeko</i> , 'inextenso'
<i>irakaslerik gabe</i> , 'self access'
<i>isilgailurik gabe</i> , 'sin silenciador'
<i>itundu gabe</i> , 'no concertado'
<i>kalifikaziorik gabe</i> , 'sin calificación' (Hezkuntza Saila, E.J.)
<i>klororik gabe</i> , 'libre de cloro'
<i>kompentsaziorik gabe</i> , 'compensación excluida'
<i>konsolidatu gabe</i> , 'no consolidado'
<i>kontsumatu gabe</i> , 'no consumado'
<i>lanik gabe gelditutako langileak</i> , 'main-d'oeuvre disponible' / 'redundant workers' (<i>Europako Itunen Hiztegia</i>)
<i>prestatu gabe</i> , 'sin preparar'
<i>sugarrik gabe</i> , 'sin llama'

zerga gabe, ‘libre de derechos’ (*Europako Itunen Hiztegia*)

Beste hiztegi batzuetan ere badira idazkera lotua ageri duten elkartuak baina badirudi nekez jotzen dutela hiztegi-gileek bide horretatik. *Zirkulazio Hiztegian*, esate baterako idazkera berezia da nagusi:

(31)

baimendu gabeko, ‘no autorizado’
berunik gabeko, ‘sin plomo’
distiragabe, ‘mate’
distirarik gabe, ‘no luminoso’
etengabe, ‘continuo’
etenik gabe(ko), ‘ininterrumpido’
gaitasunik gabe utzi
gidabaimena indargabetu, ‘suspender el permiso de conducir’
indargabe uzte, ‘suspensión’
irteerarik gabeko, ‘sin salida’
lotu gabeko animalia, ‘animal suelto, en libertad’
sidekarrik gabe, ‘sin sidecar’

Beste adibide batzuk:

(32)

alboragabe, ‘no sesgado’ (*Epidemiologia Hiztegia*, OEE)
egituragabe/egitura gabe, ‘no estructurada/inestructurada’ (*Psikologia Hiztegia*, EHU-UZEI)
kargugabetu (*Kooperatiba Hiztegia*, IVAP-HAEE)
sailkatugabea, ‘no clasificado’ (*Udal Administrazioako Hiztegia*, IVAP-HAEE)

Beste hiztegi batzuetan, berriz, ezohiko maiztasuna ageri dute idazkera lotuko formek (arloko erabilera gabe, hiztegi-gilearen proposamen edo aurreiritziaren ispilu izan daiteke). Horrela, *Enpresa Hiztegian* (UZEI):

(33)

banatugabe, ‘no distribuido’
betegabe, ‘no atendido’
emangabe, ‘pendiente’
kaudimengabe, ‘insolvente’
kaudimengabezia, ‘insolvencia’
kobragabe, ‘pendiente de cobro’
kotizatugabe, ‘no cotizado’
ordaingabe, ‘impagado’
ordaingabe, ‘pendiente’

Edo *Ihardunaldi Medikoetako Hiztegian* (OEE):

(34)

diferentziatugabe, berezigabeko, ‘indiferenciado’ (cf. bereizi gabeko DSM III, EHU)
heldugabe, ‘inmaduro’
monosaturatugabe, ‘monoinsaturado’
muzinagabeko, ‘no mucinoso’
polisaturatugabe, ‘poliinsaturado’
porlangabe, ‘no cementado’

sintomagabe, ‘asintomático’
transformatugabe, ‘no transformado’

5.2. Erdal aurrizkien ordainak.

Aurreko atalean adierazi dugu testuetan baino gehiago hiztegi tekniko elebidunetan ugaritu direla *gabe* hizkia lotua duten elkarteak. Bada horretarako eragile bat kontuan hartu beharrekoa. Azkuek berak aipatzen ditu erdarazko *sinnúmero*, *sinfín*, *sinvergüenza*, *sansculotte*, *sanssoucci*, *sansdent* bezalakoak euskarazko ordainen pareko gisa.

Itzultzaileak (eta hiztegiak) maiz du erdal hitzaren ordaina eman beharra. Aztertzen ari garen egiturari dagokionean badira hainbat hitz edo egitura euskaraz *gabe* hizkiaz sortutako elkarteen bidez ordain daitezkeenak:

(35)

hitz soilak: *sorpresa* (*ustekabe*), *inocente* (*errugabe*)
falto de: *falto de juicio* (*zentsugabe*), *falto de ánimo* (*adoregabe*)
in-: *insípido* (*gatzgabe*), *incomparable* (*paregabe*), *inadvertidamente* (*ohartzeke*), *insaturado* (*asegabe*),
inarticulado (*giltzagabe*)
des-/dis-: *despreocupado* (*arduragabe*)
a(n)-: *adimensional* (*dimentsiogabe*), *amoral* (*moralgabe*), *atemporal* (*denboragabe*)
sin: *sinvergüenza* (*lotsagabe*)
no: *no casado/soltero* (*ezkongabe*), *no clasificado* (*sailkatugabe*), *no acostumbrado* (*ohitugabe*), *no presentado*

Dena den, eraketa bideak ez datoz beti bat hizkuntza batean eta bestean eta banan-banan aztertu behar dira hitzok euskal ordaina eman aurretik.

(36)

incruento es / non sanglant fr (*odolgabe*)
impagado es / non acquitte fr (*ordaindugabe*)
unemployed en / chômeur, sans emploi fr / parado, desempleado es (*langabe*)

Eta oro har kontuan hartu beharra dago *gabedun* elkartuen bidez osa daitezkeen egitura hauek beste bide batzuetatik ere osa daitezkeela euskaraz.

(37)

aitzakiarik gabeko / erantzunezin (‘inapelable’ *fig*)
bukaezin / amaigabe (‘interminable’)
ezgaitasun / gaitasun ez(a) (‘incapacidad’)
gezatu, gatzgabetu (‘desalar’)
hezigabe, gizabidearen kontrako, gaizki ikasi (‘incivil’)
inkoherentzia / koherentzia ez(a) (‘incoherencia’)
margul, koloregabe, kolorge (‘incoloro’)
moldagaitz / desegokitasun (‘inadecuación’)

Euskarak honelako hitz edo egiturak erabil ditzake ordain gisa:

- Hitz soila: *kamustu* (desafilari); *isolatu*, *bakartu* (incomunicar), cf. *komunikagabetu* (L.M.Mugica, 1984).

Euskal ordainak beste oinarri bat hartzen duenean, bestelako atzizki edo elkarterako bigarren osagaiaren bat har daiteke (*gogaikarri*, ‘incómodo’). Dena den, euskal hizkuntzan sortutako forma hauetan maiz gertatzen da euskal ordain bereziaren ondoan erdarazkoaren forma mimetikoa ere badela (euskal usadiokoa edo berria: deseroso/incómodo) edo erregistroaren arabera bereizten direla (*geldo* ‘inactivo’ / *aktibitate gabe* Geo ‘inactivo’).

- Aurrizkia (*des-/ez-*). Aurrizki honen esanahietako bat (ukapena edo kontrakotasuna, gabetasuna, zerbait edo nonbaitetik atera) bat dator *gabe* osagaiarekin: *ustekabe* / *ezuste*. Oinarritzat har dezake aditza (*deserrotu*; *desestali*, cf. *estalgabetu*), izena (*deserria*, *ezizen*), izenondoa (*desberdin*), aditzondoa (*ezklarki*), aditz partizipioa (*ezikusia*). Oro har, erdarazko egitura aurrizkidunen ordaina euskal aurrizkiaren bidez osatzeko joera izan da, euskal forma jatorragoen (posposizioa...) kaltetan: *ezlegezko*, *ezmoral*, *eztrebe*... Azken urteetan erdarazko no + partizipioa (*no presentado*), no + izenondoa (*no traumático*, *no promiscuo*) edo no + izena berezia (*no Hodgkin*) euskarara itzuli beharrak zalantza ugari sortu du hainbat aukeraren artean:

(38)

Ezikusia, *ezentzuna* bezalakoan antzera *ez-agertu*, *ez-aurkeztu* sortu izan dira *agertu gabe*, *aurkeztu gabe* egituren kaltetan.

(39)

Ez-traumatiko, *ez-gubernamental*, *ez-nahasi* bezalakoak sortu dira *traumatikoa ez den* bezalako egitura parafrastikoen, *gubernuz kanpoko* posposizioaren edo *nahasi gabe* bezalakoan ondoan.

Halakoak bereziki ugaritu dira hiztegi batzuen proposamenen ondorioz. UZEIren *Matematika Hiztegiak* (1982) esate baterako honakoak dakartza: *ez-bakar*, *ez-euklidear*, *ez-harmoniko*, *ez-jator*, *ez-lineal*, *ez-nulu*, *ez-periodiko*, *ez-trukakor*, *ezoso* (cf. *osagabe* ‘incompleto’).

- Aurrizkia kultur hitzetan (tema bati loturik): *a(n)-* edo *in-*.

Hitz hauek erabat ihartuak egon daitezke inguruko erdaretan eta beren euskal ordaina euskal hitza (edo egitura) edo mailegua izan daiteke: *incorporar* (*erantsi*), *inculpar* (*errua egotzi*), *inciensu* (*intsentsu*), *invertir* (*inbertitu* Eko), *incubar* (*inkubatu* Med).

Honela sortutako euskal hitzaren oinarria gardena izan daiteke edo beregaina ez den kultur tema. Oinarria gardena denean izan ohi da zalantza, bereziki:

(40)

anormal: *anormal* (?), baina *ohizkanpoko*, *ezohi(z)ko*, *normala ez den(a)*

átono: *atono*, *azentugabe*

acéfalo: *azefalo* (baina *irud. buruzagi gabe*, *nagusi gabe*)

analfabeto (cf. ‘no alfabetizado’ *alfabetatu gabeko*)

anestesia: *anestesia* (ildo beretik *hiperestesia*, *parestesia*...)

atomo: *atomo*

- Bigarren osagaitzat *ezin*, *gaitz* duten izaera-elkartek ere maiz dira erdarazko *in-* edo *des-* aurrizkidun hitzen ordain: *eskuraezin*, *eskuragaitz* (‘inaccesible’), *onarrezin* (‘inacceptable’), *gaitzetsi* (‘desaprobar’). Baina hauek nekez sortzen dute *gabe* hizkia osatutakoekin zalantzarik: ‘torpe’ *moldakaitz* (*Elh.*), *moldegabe* (L.M.Mugica), *moldakaitz/moldagabe* (LUR).

Badirudi hauxe dela biderik emankorrena erdarazko *in-* eta *-ble* aurrizki eta atzizkidun hitzen ordainak osatzeko: *aldaezin, itzalezin, atzeraezin, atzemanezin, nekagaitz, erregaitz...*, baina *duda(rik) gabe* ‘indudable’.

• *Ez* + aditza: *ez betetze* (‘incumplimiento’), *ez bertaratze* (‘inasistencia’), eta *ez-agertu/agertu gabe* (‘no presentado’). Ikusi supra “*no* + partizipioa” eta abar.

• Izena (absolutiboa edo partitiboa) + *ez(a)*, ‘falta, carencia, penuria, pobreza’: *inapetencia/jateko gogo(rik) ez; inconsistencia / trinkotasunik ez(a)*. Baina aldi berean ‘inconsistencia, informalidad’ *funtsik ez(a) / funsgabetasun, funsgabekeria*.

• *Gabe* hizkia: posposizioa, (*-rik) gabe*, edo elkarte (*-gabe*). Hitz soilaren, aurrizkidunaren edo atzizkidunaren ordaina izan daiteke. Ikusi adibideak 5.1. atalean.

(41)

nulo: *baliogabe*

cobarde: *bihozgabe* (metaforikoa)

sin voto: *botorik gabe*

descubierto: *estalgabe, estali gabe*

non bati, no edificado: *eraiki gabe*

hyphe non-cloisonnée: *hifa trenkatugabe*

incomplète, incompleto: *osagabe*

wingless: *hegogabe* (áptero)

semilla exalbuminosa (exalbuminée, exalbuminous): *hazi albumengabe*

apétalo: *petalogabe*

enervio, enervose (sans nerf): *nerbiogabe*

• Sintaxi-egitura edo forma perifrastikoa: *harpide izateari utzi* (‘desabonarse’), *ohitura lagarazi* (‘desacostumbrar’, cf. ‘desacostumbrado’ *ohitura(rik) gabe, ohitu gabe*). Maiz zalantza erakusten dute hiztegieleak: *armak kendu / desarmatu* (‘desarmar’), *kaltzioa galdu/kendu / deskaltzifikatu* (‘descalcificar’). Aditzetan erabili ohi da bide hau *gabe* > *gabetu* (*axolagabetu, baliogabetu, bihozgabetu...*) eratorpenarekin batean (ikusi infra 5.3).

5.3. Erabilera-mugak

Bigarren osagaitzat *gabe* hizkia duten elkarteak euskal tradizioan aski errotuak daude eta gaur egun ere hitz berriak sor ditzakete. Idazkeraren arazoa (lotua edo bereiz) hurrengo atalean aztertuko dugun arren, komeni da hemen aipatzea muga batzuk badirela elkarketarako. Muga horien barruan eraturako hitza zuzena izango da, baina horrek ez du esan nahi gaurko hiztunak (edo hiztegieleak) berehalakoan onartuko dituenik: lehen aipatu ditugun hainbat hiztegitako *distiragabe, obulaziogabe* edo *operkulatugabe* (hauek ere hiztun askok posposizio gisara nahiago lituzketenak, *dudarik gabe*) haien ondoan osa genitzake *kapitalgabe, ordenagailugabe, mahaigabe* edo *halakorik?* Dena den, usadioaren arazoa alde batera, badira muga batzuk gairitu ezin direnak, hizkuntz zuzentasunari dagokionez bereziki.

5.3.1. *Forma (hots-arazoak)*

Gorago adierazi dugun bezala *gabe* da euskara estandarerako proposatzen eta hobesten den forma *kabe* aldaeraren kaltetan, nahiz eta elkartearen lehen osagaia txistukaria izan. Salbuespen dira usadioak era horretara finkatu dituenak: *atsekabe*, *oharkabe*, *dohakabe*... (ikusi 4. atala). Horrela osatu dira *bereizgabe*, *gasgabe*... (Euskalterm). Hauen ondoan bada Hiztegi Batuan *lotsabako* hitza *Bizk* markarekin: bide horretatik eratuek (*bako*), oro har, marka hori izango dute, hedadura bat edo beste delarik ere.

5.3.2. *Kategoria*

Gabe bigarren osagaitzat hartzen duten elkartu berriek, oro har, izenondoak osatzen dituzte (ikusi supra 3.1 eta 3.2). Usadioak finkatu dituen izen kategoriako hitz bakanez gain (*nahigabe*...) gaurko erabileran, hortaz, izenondo ditugu honelako elkarreak baina hauetako asko izen modura ere erabil daitezke. Gaurko erabileraren berri eman diezagukeen hiztegi bat hartuta (Elhuyar) ikus dezakegu 159 sarrera direla *gabe* (edo *kabe* aldaera) bigarren osagaitzat dutenak; hauetatik 150 dira izenondo kategoriakoak eta 39 izen kategoriakoak (hauetatik gehienei iz eta izond kategoriak aitortzen zaie eta 6 baino ez dira iz kategoriak soila dutenak: tradizio zaharreko *behargabe* 1757, *bidegabe* 1545, *nahigabe* 1740; berriagoa den *langabe*; *herrigabe* eta *jaikigabe*).

5.3.3. *Alderdi semantikoa*

Ihartuak dauden hitzez gain (hauetan ez baita hain gardena osagaien adiera: *donga*...), badira hainbat hitz lerratze semantikoaren bidez esanahi berezia edo metaforikoa hartu dutenak:

(42)

agerigabe: 'oculto'
bihozgabe: 'cobarde'
burugabe: 'insensato'
eragabe: 'excesivo'

5.3.4. *Oinarriaren kategoria*^{xxix}

Elkarte hauen oinarriaren kategoriari dagokionez ere ikusi 3.1 eta 3.2 atalak. Gaurko elkarte berriei dagokienez ere, oinarria izena edo aditza izan ohi dela ikus daiteke, ez izenondoa. Oinarria aditza denean partizipioaren gainean eratzten da elkarrea, nahiz eta aditzoinaren gainean eratuak ere bat edo beste badiren: *definigabe*, *ustelgabe*... (Euskalterm)

Arazoa gerta daiteke inguruko erdaretako hainbat hitz, falta edo gabezia adiera izanik oinarritzat izenondoa dutenak. Halakoetan ezin osa daiteke euskal forma mimetikorik: aurrizkia + izenondoa = *izenondoa + *gabe*

(43)

informal: *formalgabe

Halakoetan, hiru dira hautazko bideak:

1. Mailegu zuzena. Errazago onartu ohi da "hizkia + tema" erako elkartuetan (*afoniko, afasiko, abioniko...*). Bide horretatik jo dute *amoral* hitza hautatu duten hiztegiek. Jakina da mailegatu hauen muga ez dela garbia eta errazago jo dutela bide horretatik idazle edo hiztegiekile batzuek beste batzuek baino (*Elh.: reunión informal / bilera informala*).

2. Elkartea *gabe* osagaiaren bidez osatzea, oinarritzat izen kategoriako hitza erabiliz. Halakoak ditugu *informal / ganoragabea* edo *informal / funsgabea* bezalakoak. Bide hau egokia dugu baina itzulpen-prozedura berezia eskatzen du *formala: ganora duena* bezalako parafasia eskatzen baitu sorburu-hizkuntzan (*incivil: hezigabea*).

3. Sintaxi-egitura, *gabe* hitza erabiliz (*formalitaterik gabea*), beste hizki (*incapaz: ezgauza, ezgai*) edo posposizio batzuk (*incivil: gizalegearen kontrakoa*) edo bestelako egitura batzuk (*funtsik ez duena*).

Gogora dezagun, bestalde, beti dela erdal hitzen euskal ordain zuzena bilatzeko aukera egituren kopia mimetikoan erori gabe, nahiz eta beti erraza ez den ordain hauek hizkuntz erregistro eta testuinguru guztietan erabiltzea:

(44)

indiscret: *begiluze, mihiluze, zoko-miatzaile*

indiscreción: *arinkeria*

inactivo: *motel* (baina *Kim?*)

indépendent: *berezi, aparteko; burugain; independente*

Erdal hitz aurrizkidunaren euskal ordaina emateko orduan, honakoa izan daiteke egoera:

1. Sorburu-hizkuntzako hitzaren oinarria aditza denean, euskaraz aditza har daiteke oinarritzat eta hitz elkartua edo sintaxi-egitura eratu *gabe* hitzaren bidez: *descubierto / estaligabe, estali gabe*. Halakoetan aditz-partizipioa hartu ohi da maizen.

2. Sorburu-hizkuntzako hitzaren oinarria aditz-partizipioa denean ere euskaraz hitz elkartua edo sintaxi-egitura osa daiteke oinarritzat aditza erabiliz: *insaturado / asegabea; maleducado / hezigabea, lotsagabea; no presentado / bertaratu gabea...*

3. Sorburu-hizkuntzako hitzaren oinarria izena denean, euskaraz izena har daiteke oinarritzat eta hitz elkartua edo sintaxi-egitura eratu *gabe* hitzaren bidez: *shameless / lotsagabe*.

4. Sorburu-hizkuntzako hitzaren oinarria izenondoa denean ez dago euskaraz oinarritzat izenondoa hartzerik: ikus supra *informal* > **formalgabe*.

5. Sorburu-hizkuntzako hitzaren oinarria aditzetik eratorritako izenondoa izan daiteke. Berezi ugari dira halakoak *-ble* atzizkiaren bidez eratuak: *increible, incurable, indeseable, indivisible, inigualable, invisible...* Euskaraz maiz da *-garri* atzizkia erdarazko *-ble* atzizkiaren ordain (*ikusgarri, sinesgarri...*) baina oinarria aditza duelarik (ikus berrelkarketa 5.3.6 atalean). Honelakoetan, 5.2. atalean azaldu ditugun eraketa bideak dira egokienak: *sinestezin, ezin sinetsizko, moldagaitz...*

5.3.5. Hitz osoaren kategoria

Aurreko ataletan azaldu dugun bezala maiz darabilgu *gabe* hizkiaren bidezko elkarketa erdarazko aurrizkidun hitzen ordaina asmatzeko. Baina aurrizkiak ez du oinarriaren kategoria aldatzen; elkarreetan, berriz, kategoria-aldaketa gerta daiteke eta, ikusi dugun bezala, elkarketa burua *gabe* hitza denean hitz elkartua izenondo kategoriakoa izan ohi da.

Hortaz:

(45)

actividad (iz): *jarduera* (iz), *ekintza* (iz), *aktibitatea* (iz)
 inactividad (iz): **jardueragabea*, **ekintzagabea*, **aktibitategabea* (*xgabe* elkarteak izond direlako)
 inactividad: *jarduera(rik) eza*, *gelditasuna*, *geldirik egotea* (beste erabide batzuk)

Euskal hizkuntzaren barnean eraketa-mugak aski garbi (ez beti) badaude ere, kontuan hartu beharra dago 5.3.4 eta 5.3.5 azpiataletan aztertu dugunaren arabera, inguruko erdaren indarrak eta gaurko erabilera teknikoak eskatzen duen lexiko-sortzeak paradigma nahasi samarrak sor ditzaketela. Hau da, ez dagoela paradigma hauetan eraketa-bide bakar bat hitz guztietan erabiltzerik eta banan-banan erabaki beharko direla lan honetan aztertzen ari garen mugen barnean.

(46)

intolerable (izond): *onartezin*, *jasangaitz*, *eramangaitz*, *eramanezin...*
 intolerante: *intolerante(?)*
 intolerancia: *tolerantzia(rik) eza*, *intolerantzia(?)*,

imparcial: *inpartziala(?)*, *ez alderdikari(?)* (ELKAR euskara-frantsesa), *zuzen(?)*, **partzialgabea*
 impartialment: *zuzen(?)*, *bereizkuntzarik gabe...*

5.3.6. Berrelkarketa

5.3.6.1. *Gabe* hizkiaren bidez osatutako elkarteek atzizkiak har ditzakete, beren kategoriari dagozkionak, izenondoari alegia.

1. Izenak sortzeko *-tasun* edo *-keria* har ditzakete. Izen abstraktuak sortzen dituzte eta arrazoi semantikoan ondorioz bietako bat edo biak har ditzakete. Hona hemen Hiztegi Batuak orain arte jaso dituenak:

(47a)

errugabetasun
fedegabetasun
funsgabetasun
hobengabetasun
indargabetasun
lotsagabetasun
mugagabetasun
neurrigabetasun

(47b)

axolagabekeria
bidegabekeria
burugabekeria
eragabekeria
eskergabekeria
funsgabekeria
itxuragabekeria
lotsagabekeria
neurrigabekeria

2. Adizlagunak sortzeko atzizkiak: *-ki*. Hauek dira Hiztegi Batuak jaso dituenak:

(48)

bidegabeki
eragabeki
funsgabeki
itxuragabeki
lotsagabeki
neurrigabeki

3. Aditzak sortzeko: *-tu*.

(49)

axolagabetu
baliogabetu
bihozgabetu
burugabetu
hats-gabetu
indargabetu
itxuragabetu
konortegabetu
kordegabetu
lotsagabetu
nahigabetu
odolgabetu

Arazoa gertatzen da bereiztea noiz dugun *xgabe* tankerako hitz elkartu baten ondorengo hitz eratorria eta noiz dugun *gabetu* hitza elkarketaren bigarren osagai. *Xgabetu* erakoekin ikus daitekeenez *axolagabetu*, *bihozgabetu*, *eskergabetu*, *lotsagabetu*, *gatzgabetu*... bezalako hitzen eraketa bi modutara azaldu daiteke:

(50)

a) $[[\text{indar}+\text{gabe}]_{\text{izond}} +\text{-tu}]_{\text{ad}}$ (Elkarte baten gainean eraturiko hitz eratorria)

b) $[[\text{indar}]_{\text{iz}} + [\text{gabetu}]_{\text{ad}}]_{\text{ad}}$ (Hitz soil batez eta eratorri batez osaturiko hitz elkartua)

Hau da, hiztunaren intuizioak hurrenez hurren ‘indargabe bihurtu’ (50a) eta ‘indarrez gabetu’ (50b) parafraasi bidez ulertuko lituzkeenak. Bi horietatik (50a) egitura gertatzen da gaur egun emankorren (izond + *-tu*), hitz berriak sortzeko ia mugarik gabe. Bigarren egiturari dagokionez (50b), askoz emankortasun apalagokoa dela ikus daiteke, nahiz eta halako elkartuak sortzeko oztoporik izan ez^{xxx}. Izan ere testuetan aztertuz gero noiz egiten den egitura sintaktikoaren aukera (zertaz gabetu, zertatik gabetu...) eta noiz osatzen den elkarte (kemen *bagetu*, *anima gabetu*...) nabaria da bigarren aukera hau ez dela emankorra. Gauza bera gertatzen da beste atzizki batzuekin (ikus infra *lotsagabetasun*, *mugagabetasun*, *neurrigabetasun*... vs *diru gabezia*, *ganora gabezia*...).

Dena den *x* + *-gabetu* moduko egitura ere bada euskaraz. Esate baterako, *Hitz Elkartuen Osaera eta Idazkera* liburuan honako hauek ematen dira egitura horren erakusgarritzat:

(51)

(a) *baimengabetu*,

- (b) *baliogabetu*,
- (c) *txartelgabetu* (adibide sortu berri(ago)en artean).

Adibide hauetan beharbada bi egitura desberdinen aurrean gaude: *baimengabetu* eta *txartelgabetu*, *xgabetu* (50b) egitura elkartuaren arabera izan daitezke ('zerbaitez gabetu'); baina *baliogabetu*-k, *baliogabe* elkartearen gainean eratu da dirudi. Esan bezala, kontua da zenbaitetan semantika aldetik zail samarra dela bi egituren (50a/50b) arteko bereizkuntza.

Bestalde, Sarasolak bere *Euskal Hiztegia*-n gramatikazko hurrengo oharra egiten du beheko erabilera aurkeztean: "Zenbait izen, inolako mugatzailerik ez badaramate, delako deklinabide atzizkia gabe [-(*e*)z gabe] erabil daitezke."

(52)

- (a) *Judutarrak errege-gabetuak izan zirenean* (Lç-ren adibide egokitua)
- (b) *Lehenik, bakailaoa ongi gatz-gabetu behar da*
- (c) *Bertan hasi zen ezagutze gabetzen* (Lç-ren adibide egokitua)

OEH-k zera dio: "Forma parte de gran cantidad de compuestos más o menos lexicalizados, como *axolagabetu*, *bihozgabetu*, *eskergetu*, *indargabetu*, *lotsagabetu*, *gatzgabetu*, etc., por lo gral., como se ve, tras sust.; sólo excepcionalmente se encuentra tras verbo (en *egingabetu* (q.v.)). "Des, se explica con *des* o *bagetu*, *getu*: v.g. *desaguar*, *urbagetu*, *-gabetu*, *desvergonzarse*, *lotsabagetu*, etc." Añ. Hona hemen, *OEH*tik jasotako beste adibide batzuk:

(52)

- (d) *Itzul miñgaña / Zakariasi bezala hitz gabetu zaitana* (EZ Man)
- (e) *Abere lepo-gabetu bat* (Ub)
- (f) *Korputza janari gabe argaltzen ta aginte gabetzen da* (Mg CC)
- (g) *Zezena kemen bageturik erori zakean lurrera* (Izt C)
- (h) *Beldurrez yadaneke odol gabetua* (Hb Esk)
- (i) *Euskerak etxekotu gaitzake oraindik senide guztiok: euskera-gabetzeak arrotzu* (Ldi IL)
- (j) *Haurraren gorputz gonorte-gabetuak*(Mde HaurB)
- (k) *Inditar iskillu gabetuak Erromako mendietatik alderatzen dituzuna* (Ibiñ Virgil)
- (l) *Gure etxea mueble gabe zegoen hustua / anima gabetua bilhutsia*(LasaPoem)
- (m) Lo gabetua *dabille* (AN-5vill) (Gte Erd 213)

5.3.6.2. Xgabetu tankerakoen egitura

Aurreko ataleko azterketa eta adibideetatik honakoa ondoriozta daiteke:

1. Gaurko hiztegian egitura biak agertzen zaizkigu: (50a)ren arabera sortuak diren *indargabetu* modukoak; eta (50b)ren arabera sortuak diren *baimengabetu* tankerakoak. Hauek dira *Euskal Hiztegiak* jasotzen dituenak:

(53)

<i>adargabetu</i>	<i>adoregabetu</i>
<i>ahalkegabetu</i>	<i>angabetu</i>
<i>antsigabetu</i>	<i>arduragabetu</i>
<i>armagabetu</i>	<i>axolagabetu</i>

<i>babesgabetu</i>	<i>baliogabetu</i>
<i>bihotzbagetu</i>	<i>burugabetu</i>
<i>erabagetu</i>	<i>estalgabetu</i>
<i>fedegabetau</i>	<i>gatzgabetu</i>
<i>gogogabetu</i>	<i>hats-gabetu</i>
<i>horzgabetu</i>	<i>idungabetu</i>
<i>indargabetu / indargetu</i>	<i>itxuragabetu</i>
<i>kemengabetu</i>	<i>koloregabetu</i>
<i>kolorgetu</i>	<i>konortegabetu</i>
<i>kordegabetu</i>	<i>lepogabetu</i>
<i>lotsagabetu</i>	<i>nahigabetu</i>
<i>pozgabetu</i>	<i>tresnagabetu</i>
<i>zaingabetu</i>	<i>zentzugabetu</i>
<i>zorgabetu</i>	

Baina beste asko ere sortzen dira hiztegiatan. *Elh.* hiztegiak, adibidez, beste hauek ere proposatzen ditu:

(54)

errugabetu
gaingabetu
gaitasungabetu
hezurgabetu
hosgabetu

2. Zenbaitetan semantika aldetik zaila da bi egituren artean (50a eta 50b) bereiztea: dena dela, *xgabetu* hitzaren aldamenean *xgabe* tankerako oinarria dugunean, eratorpenaren (50a-ren) aurrean gaudela pentsa daiteke (*gatzgabetu*, *odolgabetu* modukoetan, adibidez).

3. (50b) egituraren araberakoak diren forma lexikalizatuak (*lepogabetu*, *baimengabetu*, *txartelgabetu*) aldamenean, badira sintaxian sortuak diren egiturak, hala nola 52a, c, d, f, i, k, m.

4. Esanak esan, badirudi (50a) egitura (eratorpena) dela emankorra eta tradizio zabalena duena (*axolagabetu*, *bihozgabetu*, *eskeragabetu*, *indargabetu*, *lotsagabetu*, *gatzgabetu*). Halakoen aldean, (50b) ereduak ez da hain emankorra: gutxi dira *xgabetu* tankerako hitz erabat lexikalizatuak.

5. Azpimarratzekoa da *indargabetu* modukoetan gertatzen den hurrenkera: lehenik, hitz elkartua sortzen da (*indargabe*) eta, ondoren, hitz elkartua oinarritzat hartzen da eratorpenerako (*indargabe*+ *-tu*)^{xxx1}. Euskaraz, gutxienez, tankera horretako honako salbuespen emankorrak ditugu (*gabe* hitzarekin osatutakoen adibideak 5.3.6.1. atalean):

(55)

- [X+gabe]tu
- [X+gabe]tasun
- [X+gabe]keria
- [X+gabe]ki
- [aditzoina+gaitz]tasun: *ulergaitzasun*, *adigaitzasun*, *fidagaitzasun*, *iragangaitzasun*, *iragaitzasun*, *kutsagaitzasun*, *sinesgaitzasun*
- [aditzoina+ezin]tasun: *aldaezintasun*, *aseezintasun*, *hautsezintasun*, *hilezintasun*, *ikusezintasun*, *ulertezintasun*, *ukiezintasun*
- [oinarria+ets(i)]pen: *mirespen*, *gaitzespén*, *gutxiespen*, *ezespén*, *gorespen*, *onespen*

Egitura horiek guztiak (-gabe, -gaitz, -ezin, -gai) hitz-elkarketaren eta hitz-eratorpenaren artean daude: hau da, bestelako euskal hitz-elkarteek nekez onartzen dute erator-atzizkirik.

Horrela gertatzen da elkarte sintetiko arruntak azaltzeko orduan. Bai egile-elkarteak (*bihotz-hunkigarri, kale-garbitzaile, euri neurgailu*), bai ekintza-elkarteak (*fede-ukapen, hitz-osaera, lan-eskaintza*) errazago uler daitezke

[izena + [aditzoina + atzizkia]]

aditz elkartuen ondorengo eratorpen modura baino.

5.3.6.3. Beste hitz eratorri batzuk.

Aurreko paragrafoetan azaldu ditugunez gain, badira *gabe* hitzak har ditzakeen beste atzizki batzuk:

1. -zia. *Gabe* > *gabezia*.

Gaur arte batez ere ekialdean erabilia.

(56)

Nagitasuna da gabeziaren eta pobreziaren unhidea eta haz-ama (Ax.)

Barnetiko indarraren gabezia erakusten beitie (OEH: 108)

-ezia atzizkiak izenondoak hartzen ditu oinarritzat izen abstraktuak sortzeko, baina ez da gaur egun emankorra. *Hiztegi Batuan* honakoak baino ez ditugu tradizioetik jasoak: *abilezia, ahulezia, gabezia, dotorezia, flakezia, pobrezia*... Hortaz, aspaldi sortu eta lexikalizaturiko *gabezia* hitza (OEHk 1696ko lekukotasuna aipatzen du) hitz-elkarketako oinarri izan daiteke, baina ez dirudi *xgabe* izenondoei ezar dakiokenik. Bat datoz horretan *Euskal Hiztegia* eta *Hiztegi Batuaren* araua: *langabezia* da onartzen den tankera horretako hitz bakarra. Beste hiztegi batzuetan, ordea, ugari dira honelakoak: *adoregabezia, axolagabezia, fedegabezia, gogogabezia, ilegabezia, kaudimengabezia, logabezia, sinesgabezia* (?) (Elh.).

2. Beste hitz eratorri batzuk. *Gabe(ko)* hitzaren eta hartatik eratorriaren kategoriaren arabera gerta daiteke hartzea:

- txikigilea: *gabekotxo*

Batzuk umeai zuzenbidea erakusten ardura bagekotxuak izan oi diralako (Ag. Kr. 107)

- *gabetsu* ‘Hb), pauvre’ Lh. (OEH)

- *gabetu* > *gabetze* / *bagetze* (aditz-izena)

- aditz-arazleak: *gabearazi, gabe(e)ragin*

- elkartuak: *gabealdi*

- aurreko ataletan azaldu dugun aldaera lexikalizatua: *gabe* + *-ko* (*lotsabako*)

3. Bestalde, 4.2 atalean aipatu ditugun *gabe* hizkiaren adiera fonetikoaren parekoak badira hitz horretatik eratorritakoetan ere.

- *gabetasun* izenondoa:

gabetasun / *bagetasun*
gabekotasun / *bakotasun*

- *gabetu* aditza

gabetu / *gabemandu* / *gabetzatu*
gabekotu

6.-Idazkera

Jorratu behar dugun hurrengo gaia hitz-andana hauen idazkera da. Egia esan, gai korapilatsua da eta argitzen zaila. Izan ere, Euskaltzaindiak LEF (1993: 61) batzordearen bitartez araua-edo emana duen arren:

(57)

Idazkera:

1. *lotsagabe* modukoak loturik, bat eginik idaztekoak dira: *burugabe*, *lotsagabe*, *mugagabe*, *zentzugabe*. Hitz bien arteko lotura ilun gera daitekeenean, salbuesenez, hobe marra erabiltzea: (gutun) *sinestamendu-gabea*, *robot-gabea*.

arau hori ez da, agian, oso zehatza, eta zalantzak sortzen dira haren hedaduraz edo erabil-esparruaz. Hau nolabait zedarritzen da elkarteen kategoria zehazteaz, *izenondo* edo *izen* izan behar baitute (Ib. 60. or.):

(58)

a) *lotsagabe* modukoetan elkarte osoa izenaren ondoko adjektiboa izan ohi da gehienetan; batzuek izen gisa soilik jokatzen dute, ordea.

Horren arabera, *gabe* posposizioak sorta horretatik kanpo daude eta bereiz idatzi behar dira (*kotxe gabe*, *beldur gabe*...). Eta haiekin batera, posposizio horiek oinarri hartuz sortutako izenlagunak ere (*jorratu gabeko (saila)*...).

Arazoa da, ordea, ez dela zehazten zer sartu behar den *lotsagabe* deitura horren pean; alegia, *gabe* posposizio-izenlagunez at, zein *gabe* hitz-andana sartu behar den eta zein ez *lotsagabe* multzo horretan. LEFen liburuxkan emankortasunari buruz esanaren arabera (60. or.), guztiz bizirik dago oraindik hiztunaren baitan mota honetako elkarteak sortzeko gaitasuna. Uste izateko da, horrenbestez, hiztunak, haietakoren bat sortu eta idatzi beharrean gertatzen denean, goiko arauari jarraituz, loturik idatziko duela, eta horrela *lotsagabe* moduko elkartea sortuko. Baina, izatez, lexikalizatuek bakarrik ageri ohi dute idazkera lotu hori, lexikalizatu gabeak bakanka aurkitzen direlarik horrela idatziak:

(59)

Kontuak kontu, Euskaldunon Egunkariako kazetariak komadunak zein komagabeak erabiltzen dituzte, luzera gorabehera. (Senez 20.; 60. or.)

Hau da, hiztunak, itxura denez, sintaxi-egitura baliatzen du gehienbat, elkartea osatzen duten bi elementuen bategitea zorizkoa bada: *komarik gabe(ko)*.

Beste arazo bat da gesatu samartua dela lexiko-unitateen eta sintaxi-unitateen arteko muga, batez ere adieran bat datozenean: batzuetako edo besteetakotzat jotzeko alde bakarra da loturik edo bereiz idatziak izatea. Elkarte lexikalizatueta —nolabaiteko tradiziodunetan bederen— finkatua da idazkera abenikoz, eta, hortaz, haietan ez dago dudarik lotuak ala bereiz idatzi behar diren. Gainera, haietarik askok adiera-batasuna ageri dute, eta abiagune duten sintaxi-eraikuntzek ez bezalako adiera hartzen: *nahigabe ? nahi gabe*; guztiek ez baina: *lumagabe = luma gabe*.

Zer baldintza semantiko, sintaktiko edo sintaktiko-semantiko bete behar dute (dituzte), ordea, honako hitz-andana hauek, “sorrera berrikoak” diren honako hauek, muga hori igaro eta lexiko-unitate bihurtzeko?

(60)

*inguru urbanizatu gabea / inguru urbanizaturik
 auzi politizatu gabea / auzi politizatua
 pertsona dokumentu gabea / pertsona dokumentuduna
 pertsona arma gabea / pertsona armaduna*

Alegia, inolako dokumenturik ez daukan pertsona bat eta une jakin batean dokumenturik ez daraman pertsona bat, *dokumentu gabeak* ala *dokumentugabeak* dira? Edo bata *dokumentugabea* eta bestea *dokumentu gabea*? Agian, egitura baten eta bestearen artean ez dago batere alderik, eta hautan du hiztunak batera edo bestera idaztea. Baina duda hor dago, argitu gabe.

Azpiatal honetan, banan-banan aztertuko ditugu *gabe* hitzak parte hartzen duen egitura guztiak, haien idazkera zehazteko, gure ahalaz.

6.1. "X (izena/aditza) gabe"

Eskema horri jarraituz sortzen diren egiturak, duda izpirik gabe, posposizioak dira eta beraz bereiz idaztekoak:

(61)

*Diru(rik) gabe joan da
 Ikasgaiak ikasi gabe etorri da gaur
 Lohi gabe ekarri du jantzia
 Pena(rik) gabe utzi zuen lana
 Zu gabe hobeto nago
 Langile haiek gabe ez duzu etxea garaiz bukatuko
 Langile gehiago gabe ez duzu biharko amaituko.*

Badira, hala ere, salbuespen batzuk. Alegia, posposizioetatik sortu dira, lexikalizazioz, hurrengoan gisako elkarteak, loturik idazten direnak (ik. 3.1.2. eta 3.2.):

(62)

*atergabe, ustekabe, oharkabe...***6.2."X(izena/aditza) gabeko"**

Aurreko egituratik abiatuz izenlagunak eraikitzen dira, *-ko* atzizkia gaineratuz. Hauek ere, *gabe* posposizioak bezala, bereiz idatzi behar dira, eta izenaren ezkerrean kokatu —gehienetan—^{xxxii}.

(63a) "Izena gabeko"

bekatu gabeko biziera...
parerik gabeko leial eta noblea
fruitu gabeko elorri zaharra
gerokorik gabeko mina
osabiderik gabeko gaitza
ur gabeko ardoa
arrazoiketa gabeko
batere lermorik gabeko patata
erlijiorik batere gabeko batzuk
adiskiderik gabeko bizitzea
daitekeen itzal txikiena gabeko joan-etorria

(63b) "Aditza (partizipioa) gabeko"

atertu gabeko zaparrada
Inork jarri gabeko izena
Egin gabeko bekhatu mortalez
Emezortzi urte bete gabeko mutila
gizonarekin ibilli gabeko emakumea
mezarik entzungabeko dohakabe...
Ohitu gabeko terminak ulertu nahiz

Badira, baina, *gabeko* izenlagun batzuk, lexikalizatuak-edo, literatur tradizioan loturik ageri direnak^{xxxiii}:

(64)

<i>adingabeko</i>	<i>amaigabeko</i>	<i>arduragabeko</i>	<i>arimagabeko</i>
<i>arrazoigabeko</i>	<i>atergabeko</i>	<i>azkengabeko</i>	<i>behargabeko</i>
<i>berdingabeko</i>	<i>bidegabeko</i>	<i>bizargabeko</i>	<i>burugabeko</i>
<i>dudagabeko</i>	<i>eragabeko</i>	<i>errugabeko</i>	<i>eskergabeko</i>
<i>etengabeko</i>	<i>ezagutugabeko</i>	<i>fedegabeko</i>	<i>gaizgabeko</i>
<i>gozogabeko</i>	<i>heldugabeko</i>	<i>hezigabeko</i>	<i>hezurgabeko</i>
<i>itxuragabeko</i>	<i>izengabeko</i>	<i>kaltegabeko</i>	<i>kabugabeko</i>
<i>lotsagabeko</i>	<i>materiagabeko</i>	<i>oharkabeko</i>	<i>paregabeko</i>
<i>taxugabeko</i>	<i>ustekabeko</i>	<i>zuzengabeko</i>	<i>landugabeko</i>

Gabeko izenlagun hauetarik batzuek bereizgarri dute izenaren eskuinean ere agertzea, izenondoaren gunea hartuz:

(65)

Ekartzu beso kaltebagako hori. Mg PAb 76
Ausartasun bidegabeko batekin Ur BulaG 558
Ta ortik eldu da erosta amaigabeko ori, ...Erkiag Arran 153
Eta zelan izan leiteke, izate azkengabeko bat, Jaungoikoa dan legez,... Itz Azald 31
Bere miseriakordya kabugabekoagaitik... CasLlo 925
Erantzuera lotsa gabeko oni gazteak etzioten itzik trukatu. Lard 175

Diogun, bukatzeko, izenlagun "lexikalizatu" hauek sintaxi-eraikuntzaren forma berreskuratzen dutela lehenengo atala (izena edo partizipioa) sintaktikoki garatzen denean, bai izenak kasu-marka (partitiboa)

hartzten duelako edo izenondo bat lagun duelako, bai partizipioak perpaus-osagaien bat (subjektua, osagarri zuzena,...) hartzten duelako:

(66)

*berdinik gabeko dantza
Inork uste gabeko lanbidea...
Gaitzik gabeko hamaika kaldar
Lotsa handi gabeko bat
Zentzu apurrik gabeko gurasoak
gogorik gabeko farra
Ez jan ongi heldu gabeko fruitarik
Hezurrik gabeko hau
...sekula inork ezagutu gabeko itsasbazterrak
hirurogeita hamar urte arte ezagutu gabeko seme harengana...*

Literatur tradizioan, hala ere, idazkera lotuaren adibideak ere aurkitzen dira, banakak baina:

(67)

*...parre gozo eta gaitziki gabeko batek...
...otso zar ortzirikgabea bezala
...zorionikabeke gure España
...noiz atso igingarri, itxura ikaragarri bizartsu, ortzikabe, erren...*

6.2.1. "Aditza (partizipioa) gabeko"

Gabeko izenlagunetan, "aditza gabeko" hitz-andanak merezi du tarte zabalxeagoa opatzea. Izan ere, aditzak ez du bere aditzezko izaera galtzen *gabeko*-rekin bat egitean, eta, gorago esan bezala, ohiko perpaus-osagaiak har ditzake:

(68) *...gogora inori etorri gabeko misterioa*

Hori dela eta, gaingiroki bada ere, mota honetako izenlagunen hainbat ezaugarri morfosintaktiko emango ditugu, haien ezaupidea hobetu beharrez.

Formari dagokionez, partizipioaren gainean eraikitzen dira, ez aditzoinaren gainean. Eta aditza *izan* perifrasiaren denean, izenki-osagai soila ageri da, aditzezko osagaiaren beharrik gabe:

(69)

*Inork uste gabeko lanbidea jarri zait esku hauexetan!
Abek uste gabeko gauzak pasatzen dira munduan!
Nahi gabeko ezkontza nekea eta kaltea*

Semantikaz den bezainbatean, haien bidez aditzera ematen da ez dela burutu partizipioak adierazten duen ekintza:

(70) *...esnerik eman gabeko bularra = 'esnerik eman ez duen bularra'*

Adibidean, 'bularrak esnea ematea' litzateke burutu beharreko ekintza; baina ez da gauzatu.

Semantikaren barruan aditzaren aktionsart-a, hau da, aditzaren aspektu semantikoa ere aipatzekoa da, eta esan behar aditz telikoak zein atelikoak aurkitu ditugula adibidetegietan. Alegia, hala berezko bukaeradun situazioa adierazten duten aditzek (telikoek) nola adierazten ez dutenek (atelikoek) har dezakete parte mota honetako egituretan:

Aditz atelikoak:

(71)

Ez dago gazte izan gabeko zaharrik
Inorekin erabili gabeko hobi berri-berria
Gizonekin ibili gabeko emakumea

Aditz telikoak:

(72)

Oilotik jaio gabeko arrautzaren bat
Hemezortzi urte bete gabeko mutila
Afrikara joan gabeko gizona

Aspektu flexiboari^{xxxiv} dagokionez, bestetik, aditezko atala partizipioa denez, [+burutu] aspektua dute. Gainera, parafrasia eginez gero, haien ordez [+burutu] aspektudun perpausak erabiltzen ahal dira:

(73)

Afrikara joan gabeko gizona
 • *Afrikara joan ez den gizona*
 • *??Afrikara ez doan gizona*

Azkenik, gisa honetako izenlagunak erlatibozko perpausarekin berdin daitezke, *-tako/-riko* atzizkidun erlatibozko perpausarekin hain zuzen. Erlatibo hauek debeku-edo bat ageri dute sintagma erlatibatuaren (bukaerako egituraren ageri ez den sintagmaren) kasu-markari buruz: alegia, sintagma horrek gramatika-kasuren batean egon behar du —absolutiboan eta ergatiboan batik bat—. "Partizipioa *gabeko*" izenlagunek jokabide antzekotsua erakusten dute. Izan ere, erlatibozko perpausen erara deskonposatzen baditugu, sintagma erlatibatuari legokiokeen sintagma, gure corpuseko izenlagunetan, gramatika-kasuren batean deklinaturik ageri da gehienetan; kasu absolutiboan batez ere, baina ez dira falta kasu ergatiboaren adibideak.

Absolutiboa:

(74a)

Inork ezertzat hartu gabeko minean gelditu ginen
 (mina ez du inork ezertzat hartu)
Iñork agindu gabeko lanean nembilen
 (lana ez du inork agindu)
Agiriko edo isilkako batzarrak behar bezala mugatu gabeko zabaltasunez egiteko
 (zabaltasuna ez da behar bezala mugatu)
Sekula inork ezagutu gabeko itsasbazterrak
 (itsasbazterrak ez ditu inork ezagutu)
 ...*inork garaitu gabeko asaben lauburu garbi...*
 (asaben lauburu garbia ez du inork garaitu)
 ...*atsegina baita ere burniareak inoiz ukitu gabeko eta gizonen mendean inoiz izan gabeko arloak ikustea*
 (arloak ez ditu inoiz burniareak ukitu eta ez dira inoiz gizonen mendean izan)
 ...*lehen ikusi gabeko zuhaitz berri bat zegoen erdian,...*
 (zuhaitza ez zen lehen ikusi)

...lehen entzun gabeko mintzaira lodi eder bat...
 (mintzaira ez zen lehen entzun)
 ...aspaldian ikusi gabeko nagusiari zakur leialek egin ohi dioten antzera
 (txakurrak ez du aspaldian nagusia ikusi)
 ...eta ezta inguruetan zalduntxoen isekaz erre eta zauritu gabeko gizonik izaten.
 (gizona ez da zalduntxoen isekaz erre eta zauritu)
 ...eta inork bere baitan izan gabeko asmakizunez betea...
 (inork bere baitan ez dituen asmakizunak)
 Eginik bada presaka eta saltaka artean inoiz ikusi gabeko zeremonia haiek
 (zeremoniak ez dira artean ikusi)
 ..., eta behar adina behin ere goraipatu gabeko Tirante Zuria
 (Tirante Zuria ez da behin ere behar adina goraipatu)
 Baina nor da bekatuz kutsatu gabeko gizona...
 (gizona ez da bekatuz kutsatu)
 ,alderdikeriak kutsatu gabeko aitorra behar baikenuen
 (alderdiak ez du aitorra kutsatu)
 ..., eta inoiz uztartu gabeko beste hainbeste bigantxa
 (bigantxak ez dira inoiz uzatartu)
 ...oraindik lehortu gabeko orri idatzi berria jaso zuen
 (orri idatzi berria ez da oraindik lehortu)

Ergatiboa:

(74b)

... gizonik ezagutu gabeko neskatxa garbi eta...
 (neskatxak ez du gizonik ezagutu)
 Hizkuntza bat besterik inoiz ikasi gabeko gizon haiek
 (gizon haiek hizkuntza bat besterik ez dute ikasi)
 Inoiz hitzaldirik egiten ikasi gabeko Pedrok egun hartan egin...
 (Pedrok ez zuen hitzaldirik egiten ikasi)
 ...ta behin ere borrokarik egin gabeko jaun bat hurbilduko zait eta...
 (jaun batek ez du behin ere borrokarik egin)
 ...mezarik entzun gabeko dohakabe hura
 (dohakabeak ez du mezarik entzun)

6.3. Sintaxi-egitura: "partizipioa gabe + determinatzailea"

"Aditza gabeko" atalean egin dugun antzera —horietariko izenlagunen ezaugarri gramatikal batzuk aipatu baititugu—, aztergai dugun egiturari buruz ere merezi du zerbait adieraztea. Esan daiteke, oro har, "aditza gabeko" egiturak bezalako berezitasunak dituela semantikaren zein sintaxiaren aldetik. Baina corpusetik abiaturretik, xehetasunen bat ageri da haren erabilerari buruz.

Lehenengoa —eta agian garrantzitsuena— kokapenari dagokio, hau da, partizipioa garatua edo garatu gabea izatearen arabera elkarteak hartzen duen kokaguneari. Alegia, adibidetegitik sumatu den joeraren arabera, partizipioa sintaktikoki garatu gabea denean, hau da, subjekturik ez objektu zuzenik ez adjunturik ez duenean, hitz-andanak izenondoaren gunea hartzen du, izenaren eskuinekoa:

(75)

San Juan jaio gabea
Eliza alfabetatu gabea
Mailegu irentsi gabea
Gizon ezagutu gabea

*Lur bedekatu gabea
Landa jorratu gabea
Larre hertsu gabea
Itsaso goldatu gabea
...izkera baldan ta urria, luze-zale ta garatu gabea...*

Partizipioa garatua duelarik, ostera, adibide bat bakarrik aurkitu dugu gure corpusean izenaren eskuinean:

(76) ...itsaso inork ezagutu gabeak

Horrelako lotura gauzatu beharra suertatzen denean, badirudi joera handiagoa dagoela “partizipioa gabeko” izenlaguna erabiltzera.

Jorratu ditugun adibideetan, bestalde, atributuzko perpausetan ageri da batik bat “partizipioa gabe” hitz-andana, predikatu-osagarriaren funtzioan:

(77)

*Langilea naiz, kondutakoa, gaizkirik egin gabea...
Obi berri bat aitz bizian egiña zeukan, besterekin kutsatu gabea
Urruti joan arren ba dakik etxean beñere aztu gabea izango aizela
Ikusitako gauzak ez dauzkat gogoan artu gabeak
Okerragorik ikusi gabea bazera etzaitut erruki
Neskatxa bati lagundu gabea naiz nere bizitzan
Batzarr-olak kendu gabea da gizon hori
Eskolarik ikasi gabea naiz
Orrelakorik egundo egin gabea naiz, Jainkoaren aurrerako
Txakur txiki bat inori kendu gabeak dituzu oiek
Jaungoioak egin eta limixkatu gabea aiz
Len plazarik ikusi gabeak ziran zezenak
Alde ura oraindik etxez osatu gabea agiri zan eta...
Alkarren artean oraindik itz egin gabeak dira...
Oerakoan iru “Agur Mariak”k esan gabeak zituala bururatu...
Dolmenen katalogazioan sartu gabea dugu hau ere*

Orobat aurkitu dugu aposizio modura:

(78)

*Bekaigu bi baxo erdi,...inork edan gabeak
Gurdi berri bati bi bei ume egin berri erantsi ziozkaten, uztarrian beñere lotu gabeak
Gizon beretzakoa: inoiz mesederik egiñ gabea inori
Jo soñuak, pozen pozagaz! Jo euskladunen zortziko alegereak! Erbestekoen soñuetatik izpirik atu gabeak!
...kondaira zarreko kontubak azaltzea, oraindik izkribatu gabeak batezere,...
Jaunaren bidean sartu berriak eta oraiño ungi ikhasi gabeak erre*

Eta bai sustantibatua ere:

(79) Zigarro erretzen beñere ikusi gabeak ikusi genituen arribillan beera...kea sudurretatik zeriota

Diogun, bukatzeko, adibideetan ez dela aditzezko atala ageri hitz-andana izan perifrasiak osatua dagoenean (“partizipioa gabeko” izenlagunetan berdin gertatzen da):

(80)

... iñoiz ere aldaratearen beldur gabea
 Jaunaren izenari agur egin nahi gabeak...
 Beste milla duro ere ba'neduzkan,..., iñori-ere zor gabeak
 Euskalerritar itxutua zan bera, baña iñorentzat gorroto gabea^{xxxv}

6.4. "Aditza + gabe + determinatzailea": sintaxi-egitura ala elkartea?

Gorago esana denez (3.1.2), partizipiotik sortuak dira gehienbat gisa honetako elkarreak, aditzoinaren gainean eratuak banakak izanik (*ezkongabe, lokabe, argitaragabe*...). Azken hauek ez dakarte berez inolako zailtasunik idazkeran, guztiak loturik ageri baitira^{xxxvi}; hori dela eta, ez diegu tarte zabalik opako, eta batik bat besteei, partizipiotik eraikiei alegia, lotuko gatzazkie. Izan ere, hauexek sortzen dute buruhausterik gehien, eta, halaber, korapilatsuenak dira arau finkoa ezartzeko, ez baitira idazkera bakarrarekin ageri.

Hasteko esan behar da LEF batzordeak (1993) ez duela berariaz adierazten nola idatzi behar diren hitz-andana hauek. Eta "aditza+gabe" elkarreak *lotsagabe* deituraren pean sartuak ditu^{xxxvii}, izenetik sorturiko elkarreetatik bereizi gabe, ez kategorian ez idazkeran: idazkera bera esleitu die *lotsagabe* moduko elkarre guztiei, idazkera lotua alegia. Hortik ondorioztatzekoa da, beraz, "partizipioa+gabe" hitz-andana "guztiak" ere loturik idatzi behar direla.

Galdera, baina, hauxe da: horietarik edozein idatzi behar da horrela? Ala lexikalizatuak bakarrik? Izan ere, idazkera lotu hori orokorra bada, "partizipioa+gabe" elkarre guztiak (lexikalizatuak zein lexikalizatu gabeak) idatz daitezke loturik eta, funtsean, ez da zertan izan inolako arazorik honelako elkarreak sortzeko:

(81)

<i>alde urbanizatugabea</i>	<i>azterketa zuzendugabea</i>	<i>bekatu aitortugabea</i>
<i>espezie ikertugabea</i>	<i>espezie immunizatugabea</i>	<i>bideo ikusigabea</i>
<i>gaixo sendatugabea</i>	<i>galdera erantzungabea</i>	<i>gizarte militarizatugabea</i>
<i>gizarte politizatugabea</i>	<i>hiri hornitugabea</i>	<i>irla aurkitugabea</i>
<i>langile espezializatugabea</i>	<i>lur ustiatugabea</i>	<i>ondare aitortugabea</i>
<i>sagar zuritugabea</i>	<i>telebista konpondugabea</i>	<i>zezen toreatugabea</i>
<i>zor ordaindugabea</i>		

Areago, idazkera hori bat dator, esaterako, Azkuek (1923: 157) adieraziarekin:

Cuando el privativo *bage* (*baga, gabe*) forma con el vocablo anterior un sustantivo o un adjetivo capaz de recibir el determinativo *a* o el numeral *bat* debe ser considerado como sufijo.

Horren arabera, elkarreak, haren bi osagaiak lotuko badira, baldintza sintaktiko bat bete behar du, besterik ez: alegia, osagaiak bat egitearen ondoriozko elkarreak determinatzailea hartu behar du. Hori horrela baldin bada, guztiz zilegizat jo behar dira aurreko taulako elkarreak oro, bada guztiek betetzen dute delako baldintza hori.

Errealitatea bestelakoa da, ordea. Izan ere, guk eginiko araketan horrelakorik banaka batzuk besterik ez dugu aurkitu idazkietan, oraingoetan zein aurreko mendeetakoetan. Eta aurkituak hiztegietan jasoak (lexikalizatuak) dira, hain zuzen (ik. 3.1.2). Orain arte esanaren erakusgarri gisa, hona hemen *OEHN* datozen adibide batzuk:

(82)

Etsai ageri edo ageri gabeen enboskadetarik salbatzekotan (Harb 220)
Berrientzat, usatu gabeentzat, (Ax 585)
Hañ pobre eta merexi gabe bat (Mst III 10, 2)
...eta gozoagoa da urde xikhiretu gabeena baino. (Dv Dial 97)
Sortu gabeen galtzea ez da gaizkia. (Xa. Odol 220)

UZEIren corpuseko batzuk:

(83)

(...) itsaso zabal mugatu gabeak bezala...
Eta San Juan jayo gabea Esker ugariz bete da.
(...); izkera baldan ta urria, luze-zale ta garatu gabea;...
Eliza alfabetatu gabea
(...) mailegu irentsi gabeak...
(...) oztopo harrigarriena hizkuntza zen, batean aberatsegi, besteetan motzegi, batu gabea

OEHren corpuseko batzuk:

(84)

Lur bedeinkatu gabean
...landa iorratu gabean bezala
...larre hertsi gabean...
..., itsaso goldatu gabean barrena

Eta, bukatzeko, Mokoroaren bildumatik atereak:

(85)

Bost joko segidan! Ez kosta gabeak, ez!
...borondate gaizki ohitu eta ukatu gabea.

Orobat, gaur egun eskura ditugun hiztegieta ere ez dira gutxi bereiz idatzitako "partizipioa gabe" hitz-andanak:

(86)

<i>aditu gabe</i>	<i>aldatu gabe</i>	<i>amaitu gabe</i>	<i>andeatu gabe</i>
<i>ase gabe</i>	<i>asebete gabe</i>	<i>aztertu gabe</i>	<i>bereiz gabe</i>
<i>bete gabe</i>	<i>bukatu gabe</i>	<i>ehortzi gabe</i>	<i>erein gabe</i>
<i>esploratu gabe</i>	<i>garaitu gabe</i>	<i>hobiratu gabe</i>	<i>ikasi gabe</i>
<i>jendetu gabe</i>	<i>kontaminatu gabe</i>	<i>kutsatu gabe</i>	<i>landu gabe</i>
<i>lurperatu gabe</i>	<i>menderatu gabe</i>	<i>miatu gabe</i>	<i>moldatu gabe</i>
<i>osatu gabe</i>	<i>poluitu gabe</i>	<i>ukitu gabe</i>	<i>usteldu gabe</i>
<i>zibilizatu gabe</i>			

(hitz-andana hauetarik gehienek lexikalizatua dute ordaina gaztelaniaz, frantsesez eta ingelesez).

Guztiarekin ere, esan behar da, halaber, aurki daitezkeela loturik idatziak hauetariko elkarte batzuk, banakak badira ere: *jokatugabe*, *ihartugabe*, *markatugabe*, *laburtugabe*, *arautugabe*, *azaldugabe*, *banatugabe*...; elkarte horiek sorrera berrikoak dira eta tradizio gabekoak, baina hala ere, loturik idatziak. Horren harian, hasierako galde bera datorkigu berriro burura: elkarteok kontestualak dira? Hau da, halabeharrez sortuak dira, bi osagai horiek uztartu beharra suertatu delako, ez besterengatik? Ala eduki semantiko jakin eta berariazkoa adierazteko eraikiak dira? Erantzuna bada kontestualak

direla (erantzunik errazena, nonbait), arazo formal hutsera itzultzen gara. Aitzitik, kontzeptu jakinak izendatzeko sortuak direla bada erantzuna, semantikaren ildotik jo behar dugu; nolani ere, nekez argudia daiteke zergatik idatzi behar den loturik *jokatugabe* ('jokatu gabe dagoena'), eta, esaterako, *hobiratu gabe* ('hobiratu gabe dagoena') berriz bereiz.

Beste alde batetik, ez dira aipatzeke utzi behar mota berezi bateko egiturak. Haietan partizipioa ez da bakarrik ageri, baizik berekin batera badakar osagarriren bat lagun. Hau da, partizipioaz gain beste elementuren bat —edo batzuk— ageri da adjektibo-sintagmaren baitan, eta osagarri horiek modifikatzen dute partizipioa:

(87)

Etxekoandre! Bekaigu bi baxo erdi,... iñork edan gabeak...
Neskatxa bati lagundu gabea naiz...
Gizon beretzako: iñoiz mesederik egin gabea iñori
Oilarrak jo gabeak dira arraultz oiek
...ondo konpondu gabekoetan itsaso iñork ezagutu bageak igaro dituztenak
...naiz-ta soil eta abstraktu samarra izan, iñork landu gabea noski.

Hauk ere betetzen dute, bistan denez, delako "determinatzailea hartzeko araua". Idatzi behar dira, haatik, loturik? Badirudi ezetz (ezezko biribila ez ematearren). Izan ere, sintagma-eraikuntza libreak dira, eta haien baitan ageri diren osagaiak ez dira finkoak, baizik alda daitezke kasuan kasuko testuinguruaren arabera. Baina hauek sintaxi-eraikuntzak badira eta hori dela eta bereiz idatzi behar, zer dira, bada, goragoko (86)ko hitz-andanak (*aditu gabe, aldatu gabe, amaitu gabe, andeatu gabe...*), orobat bereiz idatziak? Haiek ere sintaxi-egiturak dira? Edo, nahiz eta bereiz idatziak, lexiko-unitateak? Edo, azken aukera gisa, lexikalizazio-bidean diren sintaxi-egiturak? Eta lexiko-unitateak badira, nola bereizi —formalki ezin da eta— sintaxi-egituretatik? Esaterako, *3000 Hiztegian bukatu gabe(ko)* sarrera aurkitzen dugu. Nola hartu behar da sarrera hori? Lexiko-unitatetzat ala egitura gramatikaltzat? Eta azken hau bada, nondik nora ageri da lexiko-sarrera modura?

Arazoa areagotzen da gogoan hartzen badugu badirela "partizipioa *gabe*" egitura batzuk izenondo izan gaberik izen direnak. Elkarte horiek ezezkako aditz-izenaren baliokidetzat jo daitezke:

(88)

izan gabea = 'ez izatea'
neure buruaz fido gabeak = 'neure buruaz fido ez izateak'
euskara aski ongi jakin gabeak = 'euskara aski ongi ez jakiteak'

*OEH*ren arabera, elkarte horiek zubereraz erabiltzen dira batik bat. Hala ere, horiek ere "partizipioa+*gabe*" itxurakoak dira; gainera, determinatzailea hartzearen baldintza betetzen dute; eta haietarik batzuk, lexikalizatuak egonik, hiztegietan ageri dira: *jakingabe* (ezjakintasuna), *jangabe*, *izangabe*... Sorta honetako hitz-andanak ere *lotsagabe* elkarteen zakuan sartu behar dira?

Beste alde batetik, eta hasierako galderari berriro heldurik, bigarren aukerara jotzen badugu —hau da, hitz-andana lexikalizatuak bakarrik idatzi behar badira loturik— hiztegian jasotako elkarteak besterik ez dira horrela idaztekoak, eta gainerako guztiak bereiz. Arazoa da, ordea, hiztegiak ez datozela bat haietarik zein jaso behar diren eta zein ez. Eta horrela, *heldugabe* elkarteak hiztegi guztietan jaso da; baina *bukatugabe* eta *jakingabe* elkarteak, ordea, ez; edo, orobat, hiztegi batzuetan elementu lexikoaz adierazten dena (*ukigabe*, *bukatugabe*) beste batzuetan elementu sintaktikoaz egiten da (*ukitu gabe*, *bukatu gabe(ko)*)^{xxviii}.

Lexikalizazioaren ildo horretan barrena joz gero, gainera, beste gorabehera bat sortzen zaigu, alegia, zehaztea zer irizpide erabili behar diren erabakitzeko terminoa lexikalizaturik dagoenetz: tradizioari begiratu eta haren arabera loturik edo bereiz idatzi? Ala elkartean adiera-batasuna hartu aintzat? Tradizio soilari lotzen bagatzaizkio, mendetan loturik idatziek bakarrik agertu beharko lukete idazkera lotua. Horren arabera, ordea, sorrera berriko terminoak, esaterako, tradizioari gabeak direla eta, bereiz idatzi beharko lirakeke. Horrenbestez, idazkera lotua bide ihartua izango litzateke hitz berrien sorrerarako.

Maileguak direla eta, antzeko arazoa agertzen da. Hizkuntza zeintifiko-teknikoetan —eta arruntean ere gero eta gehiago— oso ohikoa da auzoko hizkuntzetatik termino berriak sartzea. Termino horiek, edo diren direnean hartzen dira jatorrizko hizkuntzatik, aldaketa fonetiko beharrezkoak eginik (maileguak); edo bestela hizkuntzaren baliabide lexikoez baliatuz, unitate lexiko bat sortzen da, berria eta kanpoko terminoaren adiera bera duena (kalko morfologikoa). Termino horiek, sorrera berriko terminoen gisara, tradizioari gabeak dira, eta beraz, tradizioari besteri begiratu ezean, bereiz idaztekoak lirakeke. Hala bada, nola azaldu *jokatugabe*, *ihartugabe*, *markatugabe*, *baldintzatugabe* edo *asegabe* elkarteen izatea?

Guztiarekin ere, esan behar da literatur tradizioaren bidez ere ezin ondo azal daitekeela zergatik idazten diren elkarte batzuk lotuak eta beste batzuk, berriz, bereiz; izan ere, are gaur egun idazkera finkatua izanez loturik idazten diren elkarte batzuek ere ez dute batasunik ageri beren idazkerari dagokionez testu zaharretan, eta hirutara ageri dira idatziak: lotuak, marraz lotuak, bereiziak:

Hezigabe

(89)

Idisko mardo, baña alper ta ezi gabea. (VMg 85)

Ez da izan, zion Ciceronek, [...] jende aiñ basati eta ezigaberik, non ... (AAII 20)

Belarri eziñgabeek ez omen dute aditzen alakorik. (Zait Plat 72)

Ezkondugabe/ezkondu gabe (ezkongabe)

(90)

Emazte ezkondu batek bere senarraz bertzerekin, eta ezkondu gabeak ere behar eztenarekin bekhatu egitera... (Ax 78)

Donzella garbi ezkondugabea askatua ta libre dago bere buru osoa Jainkoari emateko. Ub 222

Erraiten drauet ezkondu-gabei eta alhargunei. (LA 1 Cor 7, 8)

Ezagutugabe/ezagutu gabe (ezagungabe)

(91)

Gizon ezagutu gabea baitzen herri hartan (SP Phil 349)

Ezagutugabe batzu bagiñe bezala ungi ezagutuak garren arren. (He 2 Cor 6, 8)

Igeltsuaren enplegua [...] ez da arras ezagutu-gabea ere, ikhusi izan dut ezen... (Dv. Lab 193)

Landugabe/landu gabe

(92)

Beraren lantegian utzitako irudi landu gabe arakoa gogoratzen digu (Zait Plat 109)

Gurutzea zan egur luze [...] batzutan landua ta askotan landugabea. (Inza Azalp 68s)

Ohitugabe/ohitu gabe

(93)

...ta onelako umekerietan oitu gabea izanik (Berron Kijote 106)

...arrantzalea-ta, arrantzuko zereginetan oitugabea izanda (I Arg Uzl 278)

...desgaraian bait-nakar eta oitugabea izanik ibilli-otan (Berron *Kijote* 224)

Jakingabe/jakin gabe

(94)

Gizon jakinak jakingabea errexki enganatzen du (Dv)

Osoki jakin gabea da (H)

Tristeen konsolatzaillea, iakin-gaben <-ec-> irakatsaillea, erien sendatzailea. (Mat 281 s.)

Adiera-batasunari so egiten badiogu, bestalde, *ohitugabe(a)* (inacostumbrado/inaccoutumé), esaterako, lexikalizatua da eta hiztegian jaso. Baina *esploratu gabe(a)* (inexplorado/inexploré), *ustiatu gabe(a)* (inexplotado/inexploité), *usteldu gabe(a)* (incorrupto/incorrompu), *menderatu gabe(a)* (invicto/invainan), *ordaindu gabe(a)* (impagado/impayé) edo *bereizi gabe(a)* (indistinto/indistinct) berriz, ez. Zertan ote dario, gero, *ohitugabe*-ri gainerakoei baino adiera-batasun handiagoa? Gure ustez, kontzeptu jakinak izendatzeko erabil daitezke (eta erabiltzen dira); baina hala ere, bereiz idatzirik ageri dira hiztegien, eta erdal lematik bilatu behar dira, ez baitute berezko lemarik euskarazko atalean (lexikalizatu gabeak diren seinale, ote?) Haiei ere adiera-batasuna aitor dakiekeen froga —edo halakotzat jo daiteke— dugu, esaterako, elkarte horietarik batzuk aditzoinen gainean ere eraikiak direla, elkarte lexikalizatu batzuen ereduz: *ordaingabe/ordaindu gabe*, *aldagabe/aldatu gabe*, *asegabe/asegabe*; eta hori adierazgarria da, nonbait, elkarte horiek adiera-batasunduntzat joak direla.

Euskaltzaindiko LEF batzordeak (1991: 176-177), bestalde, badakar zein irizpideri begiratu behar zaien jakiteko hitz-andana ihartua den ala ez, edo ihartzeko bidean denetz:

(95)

1. Desmotibazioa
2. Jatorrizko lexema bikotea lexema-bakarturik agertzea
3. Azentua-batasuna eskuratzea
4. Osagaiak beren junturan berariazko hots-eraketa agertzea
5. Grafiazko hitz-batasuna lortzea

Darabilgun arazoa argitu beharrez, haietarik lehenengo biez baliatuko gara batez ere: desmotibazioaz (aldaketa semantiko) eta jatorrizko lexema-bikotea lexema-bakarturik agertzeaz (aldaketa morfosintaktiko). Beste hirurak ihartze-bideko ondoriozko aldaketatzat jo daitezke. Gainera, bosgarrena da, hain zuzen, argitu nahi den arazoa, eta, laugarrenari dagokionez, hizpide ditugun elkarteetan, behintzat, ez dago halakorik^{xxxix}.

Lehenengo irizpidearen arabera: "iharturiko hitz-andanetan osagaien (batez ere sintagma-buru edo muin den osagaiaren) esanahia bilakatua edo aldatua da higaduraz edo finkapenez" (176. or.). Aztergai ditugun hitz-andanetan, osaeraz den bezainbatean, bi osagai bereizi beharra dago: partizipioa eta *gabe* hitza. Lehenengoarekin, ekintza edo egoera adierazten da eta bigarrenarekin, gabezia edo ezeztapena. Eta multzo osoaren adiera da ez dela partizipioak adierazitako ekintza burutu; adiera hau, ekintza burutu ezaren adiera alegia, gisa honetako hitz-andana guztietan betetzen da (lexikalizatueta zein lexikalizatu gabeetan). Arazoa da, baina, osagaiak ez dutela inolako aldaketarik jasaten bat egiten direnean; eta osagaiak beren berezko esanahi-eremua (eremu semasiologikoa) atxikitzen dute elkarteetan. Gainera, bat egitearen ondoriozko elkarteak ez du hartzen sema berezirik bi elementuek sintagma-erakuntza bezala hartzen ez dutenik. Sema berezi horren agertzeak justifika lezake nolabait lexikalizazioa.

Hau da, Euskaltzaindiko LEF batzordeak (1991: 187-188) dakarren adibide bat gure eginez, *galtza-motz* elkarteak badu sema bat (sema berezia edo "ezaugarri bereizlea") *galtza motz* sintagma ez duena:

galtza motz guztiak ez dira *galtza-motzak*, neurri jakin batekoak bakarrik baizik, belaunetik gorakoak alegia; sema hori dela eta, *galtz-motz* elkartea entzun edo irakurtzen duen orori belaunerainoko praken irudia datorkio gogora eta ez, adibidez, orkatilarainokoena. Hain zuzen ere, halako sema berezi edo “ezaugarri bereizle” baten beharrean daude aztergai ditugun elkarreak. Alegia:

(96) *Galtza-motzak ? galtza motzak*

Baina:

(97)

Lan bukatugabea = lan bukatu gabea
Pertsona ohitugabea = pertsona ohitu gabea
Lur landugabea = lur landu gabea
Pertsona landugabea = pertsona landu gabea
Pertsona hezigabea = pertsona hezi gabea

Berdinketa horietan eremu semasiologiko bera dute alde batekoek eta bestekoek: *lan bukatugabea* nahiz *lan bukatu gabea* ‘bukatu ez den lana’ da; *pertsona ohitugabea* zein *pertsona ohitu gabea* ‘ohitu ez den pertsona’ da...

Dena dela, zenbait elkartetan aurki daiteke arrazoi semantikoren bat lexikalizatzeko-edo hori argudiatzeko. Izan ere, haietarik batzuek murrizketa nabarmena izan dute beren esanahi-eremuan, eta partizipioari aitortzeko adieretatik bat besterik ez du hartzen *gabedun* elkarreak. Horren adibideak *heldugabe* eta *ondugabe* ditugu:

(98)

Sagar heldugabea
Mutil heldugabea
*gutun heldugabea
*kargamentu heldugabea

Beste alde batetik, bigarren irizpideari, hau da, jatorrizko lexema-bikotea lexema-bakarturik agertzeari dagokionez, hona zer dioen LEF batzordeak (1991: 178) *galtza-motxak* elkarrea dela eta:

(99)

...sintagma bakar bat da, funtsean, *galtza-motxak* sintagma eraikuntza. Jatorrizko sintagma-buruaren kategoria gramatikal berbera (hots izena) duen lexema bakarra da hori, hain zuzen ere. Eta ondorioz, **Ab** eraikuntza ez baina **A** izen-lexema denez, ezin perpaus-jardunaren baitan **Ab** eraikuntzen konbinatorioa sintagmatikoa onar eta erabil ere dezake: ezin litezke, horrela, **Ab** moduko hitz-andana libreen kasuan hain berezkoak diren sintagma-erabideok sortu eta erabili:

Oso galtza-motxak erosi dizkiote
Galtza-motxagoak nahiago nituzke aukeran

Esandako guzti horren arabera lexema-bakarra da, ondorioz, *galtza-motxak* hitz-andana...

Varela-k (1990: 100), gaztelaniazko elkartei buruz mintzo delarik antzeko debekua darabil: “En el caso de los compuestos, el elemento léxico que no es núcleo no deja traslucir fuera de la construcción léxica superior sus posibilidades de expansión sintáctica.”

Batzuek zein besteak esanak gurera aldatzen baditugu, ikusten da, batetik, hizpide ditugun hitz-andanetan kategoria-aldaketa izaten dela, lehenengo aipuan esanaz bestera. Izan ere, elkarrea sortzeko oinarri den sintagmak *gabe* posposizioa du buru, eta, beraz, ondoriozko elkarreak, aipuan esanaren arabera, dagokion sintagmaren kategoriari eutsi beharko lioke, adberbioen kategoriari alegia. Baina

hauetariko hitz-andanetan ez da horrela suertatzen, zeren elkarreak adjektiboen kategoria hartzen du (partizipioari, aditz-adjektibo den aldetik, aitor dakiokkeen kategoria bera, hain zuzen). Kategoria-aldaketa hori lexikalizazio-adierazgarritzat har liteke; alabaina, lexikalizatu gabeetan ere gertatzen da: *hezigabe* elkarrea izenondo da, eta *itsaso inoiz ikusi gabea* sintagman *inoiz ikusi gabea* ere izenondo da (adjektibo-sintagma). Horrenbestez, baldin kategoria-aldaketa hori dela zio bata lexikalizaturik badago, bestea ere halakotzat jo beharko da.

Bestetik, buru ez den osagaiak elkartean garapen sintaktikoa duela eta ez duela, diogun, lehenik, aztertu ditugun hitz-andanarik gehienetan *gabe*-tik bereiz idatzirik dagoela partizipioa baldin honetaz gain hitz-andanaren baitan beste elementuren bat ageri bada. Horrek, nolabait, berresten du goragoko aipu batean zein bestean adieraziriko debekua. Izan ere, elkarrea osatzen duten bi osagai oinarrizkoetatik partizipioak bakarrik har ditzake osagarriak^{x1}; alegia, hura besterik ezin gara daiteke sintaktikoki, subjektua, objektu zuzena edo adjuntuak hartuz. Baina, elkartean, buru ez denez, galtzen du, antza, tasun hori:

(100)

Lan inork bukatu gabea
 (??) *Lan inork bukatugabea*

Dena dela, debeku-edo horren kontrako adibide bat aurkitu dugu:

(101)

...eta burruka-gai naiz ordaiñ-kontutan oitugabeak
...alako indar-neurketetan oitugabeko mutila

Salbuespentzat jo daiteke, agian, *ohitugabe* elkarrea, eta uste izan osagarriak onartzen dituela. Edozein kasutan ere, horrelako egiturak ez lirateke bitxiak izango euskaraz, baldin eta honako hauekin parekatzen baditugu:

(102)

astiro ibilzale
bere burua erakutezale
kontuak garbi, txukun eta egunean berean eramanzale

Elkarte horietan bigarren atalak, loturik baina, eusten dio bere aditzezko izaerari, perpaus-osagarriak hartzen dituelarik.

Gogoeta hauen guztien argitan, bistakoa da ez dagoela batere argi nola idatzi behar diren gisa honetako hitz-andanak. Izan ere, LEF batzordeak emaniko araua orokorra izanik, ez litzateke inolako zalantzarik izango haiek elkarri loturik idazteko, baldin eta horrela egiteko baldintza bakarra partizipio soila eta *gabe* posposizioa testuinguruan bat egitea balitz. Baina hiztegi-gileek halako hitz-andanak bereiz idaztera jotzen dute (ihartuak izan ezik).

6.5. "Izena+gabe(a)"

Partizipioa gabe hitz-andanetan bezala, "izena *gabe*" modukoetan ere bereizi beharra dago lexikalizatuen eta lexikalizatu gabeen artean. Lehenengoei dagokienez, ez da dudarik sortzen idazkerari buruz: hiztegietan jasoak dira, eta hartan nola ageri baitira halaxe idatzi behar ditugu^{xli}. Arazoa datorkigu, ordea, lexikalizatu gabeetatik, horrelakoetan zalantza baitago non ezarri muga hitz-andana elkartetzat edo sintaxi-egituratzat jotzeko; bereizketa hori funtsezkoa da hitz-andana loturik edo bereiz idazteko.

Argi dago hitz-andana sintaxi-egituratzat jo behar dela, eta beraz bereiz idatzi, izena sintaktikoki garatua denean, hau da, kasu-markarekin, izenondoarekin, izenlagunarekin edo beste elementuren batekin ageri denean. Eta halakotzat hartu behar dira, orobat, elkarte lexikalizatuak ere, baldin eta elementu horietatik baten bat jasotzen badute (lexiko-unitate izateari uzten diote eta sintaxi-unitate bihurtzen):

(103)

... seme gaitzik gabeak... (gaitzgabe)
... korputz indarrrik gabea (indargabe)
... zer hitz frantses makur, kakola, buru-buztanik gabeak
... gozo neurrik gabea (neurrigabe)
... zure bizia dadila izan itzalik gabea
Eguzkia, ilargia, alizar, izar beltz... guziak elkarren antzik gabeak...
Basarri oien arrosak eztiragero/arantz gogorrik gabeak
Eta gein-geienak katoliko ez direlarik, inolako sinismen gabeak baizik
Basarri batere arrokeri gabeak
... artista ezin izan ditekela politikarik gabea
Ankarik gabea, goputzkera luzekoa, eta ezkama legunez jantzia delarik...
... hizkera zehatza, makulurik gabea eta abaloirorik gabea
... itzulpenak anonimoak direla, nabardura pertsonalik gabeak eta... (IZ+gabea)
Senda-medikuntza beharrezkoa da dudarik gabe, baina garestia eta neurri batean behintzat zentzurik gabea (zentzugabe)
... herriko euskaratik aldendua eta herri kutsurik gabea edo... (herri-kutsurik gabea, ez herri kutsugabea)
Lodikotea zen eta oinik gabea
Ekaiak dimentsio egokiak dituen eta akatsik gabea den azertu... (akasgabea)
Aitzinapen automatikorik gabeak
Mugimenduaren jarraipen aldakuntzarik gabea
Bakallo tripik gabea
... ezeren kutsu eta naas-txar gabeak izan oi dira
Orain-ere ordainik gabea izan da baserritarraren nekea
Bertzen hutsen ondotik dabilana ez da bera hutsik gabea
... aren galdu beharra neurrik gabea zen...
... ta bakarra, berdinek gabea, beingoa... (berdingabe)
... boza eta kanta penik gabeak,...
Gizon gogor eta barrenik gabea zan
Jendetasun izpirik gabeak dirudite (jendetasun-izpirik gabeak)
Arteraño erru txar gabeak ziren
Zer esanik gabea zan mutila

Hitz-andana bereiz idatzi behar da berebat elkarteak ez bezalako adiera hartzen duenean:

(104)

arduragabe ? ardura(rik) gabe
behargabe ? behar(rik) gabe
nahigabe ? nahi(rik) gabe
bihozgabe ? bihotz(ik) gabe

Sintaxi-egitura horien adierak ez daude elkarteen adiera-eremuan jasoak, eta hori dela eta ezin erabil daitezke batzuk besteen ordean.

Ez da, ordea, berdin gertatzen, esaterako, *itxuragabe*, *burugabe* edo *odolgabe* elkarteekin. Elkarte horiek, izan ere, badituzte bi adiera (edo gehiago); bata elkarteko bi osagaiez osaturiko sintaxi-egituraz

ere adieraz daiteke eta bestea, irudizkoa edo, aldiz ez:

(105)

Gorputz itxuragabea = gorputz itxura(rik) gabea ('itxurarik ez duena')

Jendetza itxuragabea = jendetza guztiz handia (? 'itxurarik ez duena')

Horren arabera, hiztunak horrelako kasuetan aukeran izaten du lehenengo adieran elkartea edo sintaxi-egitura erabiltzea. Baina bigarrenean elkardez bakarrik balia daiteke.

Arazoa, hala ere, hitz-andana ez sintaktikoki garatua ez lexikalizatua denean sortzen da, hau da, izen soilaren eta *gabe* posposizioaren bat egitea konstestuala denean, zeren ez dago batere argi halakoetan nola jokatu behar den. Badirudi beti dugula hitz-andana sintaxi-egituratzat hartu eta bereiz idazteko aukera; bide horren lekukoak hainbat ditugu adibidetegian:

(106)

Etxe hoietan ez dira albistari txarrak, ez irudidun ez irudi gabeak

Euskara gabea ezin izan euskalduna

..., obe da gizaseme ergel eta gaiztakeri gabeak zuzendua izatea, gartsu eta gaiztoak baiño

Eta gauean burnizko zubi arin, dotore, astunkeri gabeak,...

Bizitza gogorra, nastua, ordu gabea da arrantzaliena

Ikusi dezu inoiz gau odei gabeen Ilargia?

Gazte ta eskarmentu bagea aiz

Ez naizela Chomskytarra, ez amorratua ez amorru gabea.

Badut zoko bat pulstu gabea...

Baiña ez horregatik meritu gabea

...alako ezkil-ots garbia marranta gabea ta...

...josteta hoiek ez direla arrisku gabeak

...esango ahal dut argi erregela izengabeak aita gabeak direla...

Gaixoak nahiz urgentziazkoak izan nahiz urgentzi gabeak...

...arruntak ziren izpiritu gabeak...

...herri guziaren aurpegi zuri eta berotasun gabeen akuiluei...

Hor ibilia da gure euskara untzi pilotu gabeen pare...

Gabe posposizioaren sintaxiaren arabera, hautan du hiztunak izena kasu-markarekin (partitiboarekin) edo *gabe* idaztea. Horrenbestez, uste izateko da hizpide ditugun hitz-andanek ere, posposizio hori oinarri dutela eta, onartzen dutela sintaxi hori, eta beraz ez dagoela, alde horretatik, zertan bereizi partitiborik gabekoak partitibodunetatik ez sintaxi ez semantika aldetik —arrazoi formala alde batera utzirik, jakina—. Hau da, ez dagoela inolako araurik "izen zehaztugabea *gabe*" hitz-andana guztiak —kontestualak izanik ere— loturik idaztera behartzen gaituenik —edo behintzat ez dugu halako araurik aurkitu bibliografian—.

Dudak hartzen gaitu, ordea: loturik ere idatz daitezke goiko hitz-andana horiek honelako elkarreak sortzeko?

(107)

aitagabe

amorrugabe

arriskugabe

astunkeriagabe

berotasungabe

eskarmentugabe

euskaragabe

gaiztakeriagabe

hodeigabe

irudigabe

izpiritugabe

marrantagabe

ordugabe

pilotugabe

pulstugabe

urgentziagabe

Izatez, banakak baina, aurkitzen dira bategite kontestualen batzuk loturik idatziaik:

(108)

...azkona zartuak, maskilla puskatuak, txirola soñugabeak, liburu desegiñak,...

Bizitza eriotzabaga eta sekulakora

; aritz ostogabeak beren mugieran badirudite otzak...
 San Juan eurigabea, urtea ogi gabea
 Harma-gabek harmadunak garaitzea^{xlii}
 Gizon bat ba zen Igande-gabea
 Arbola adar-gabeen parean naiz
 Gure antzerkilari-taldeetan dabiltzan langille sari-gabeei
 Zela epai huts-gabea emon (...)?

Esaldi horietan, bategiteak ez dakarkie —itxuraz behintzat— inolako adiera berezirik hitz-andanei, bada berebat adieraz daitezke sintaxi-egituraz:

(109)

Txirula soinu gabea
Bizitza heriotza gabea
Haritz hosto gabea
Arbola adar gabea
Langile sari gabea
Soldadu arma gabea
Gizon igande gabea

...

Antzeko adiera-berdinketa ageri dute elkarte lexikalizatu batzuek eta haien sintaxi-egiturek:

(110)

lumagabe = *luma(rik) gabe* = ‘lumarik ez duena’
gorpuzgabe = *gorputz(ik) gabe* = ‘gorputzik ez duena’

Elkarte hauen inguruan, bestetik, beste arazo bat sortu zaigu, semantikoa. Alegia, onartzen baditugu gisa honetako hitz-andanak oro, lexikalizatuak zein lexikalizatu gabeak, loturik idatz daitezkeela, nola jokatu behar da elkarte lexikalizatu (sorrera berriko elkarte lexikalizatu) eta elkarte kontestuala bete-betean adieran bat ez datozenean? Esate baterako, hiztegietan *hostogabe* lema aurki daiteke. Termino hori biologian (botanikan) erabiltzen dute *afilo* deritzen landareak izendatzeko: berez historik ez duten edo hostoak oso txikiak dituzten landareak dira landare afiloak. Argi dago, beraz, hostodun landareak ez direla afiloak, nahiz eta arrazoiren batengatik noizbait historik gabe dauden; nola bereizi, orduan, goragoko adibide batean ageri zaigun *haritz hostogabea* (haritzak zuhaitz hosto-erorakoak dira, eta beraz neguan historik gabe egoten dira) *hostogabe* lema horren pean sartuak diren landareetatik? Beste horrenbeste gerta dakiguke hitz arrunten gainean asmatuiko beste edozein elkarterekin: etxeko telefonoari haria kentzen badiot, telefonoa *harigabea* (gazt. *inalámbrico*) da? Ortuko madariondoa *fruitugabea* (gazt. *no frutal*) da fruiturik ez dakarrenean?... Arazo hau konpontzeko bide bat testuingurua izan daiteke, testuinguru epistemikoa zenbaitetan; baina bide hori ere nahiko baldintzatua da.

Ukitu behar dugun beste auzi bat erdararekiko morrontzari dagokio. Esan nahi da zenbaitetan erdal terminoa euskaratzean ez zaiola adierari bakarrik begiratzen baita formari ere. Horrela, *a(n)-*, *in-*, *ex-*, *i-...* aurrizkiak dituzten erdal unitateak hitz bakarrez euskaratzen dira (*xgabe*). Aitzitik, *sin* preposizioaz eratuak sintaxi-egituraz bihurtzen dira euskarara (*xgabe*).

Baliteke idazkerari buruz darabilgun auzi hau oro har guztiz antzu eta ustela izatea, eta *gabe*-dun hitz-andana loturik edo bereiz idaztea hiztunaren esku egotea. Baina gure ustez oso esanguratsua da hiztegietan gisa honetako hitz-andanen idazkerari buruz nabari den adostasunik eza. Izan ere, bietara idatzirik aurki daitezke haietarik batzuk, kontzeptu bera izendatzen badute ere: *soinugabe/soinu(rik)gabe*, *baldintzatugabe/baldintzatu gabe*.

Bukatzeke, diogun Euskaltzaindiak arau jakin eta zehatza eman beharko lukeela mota honetako elkarteen osatzeko. Bestela, hiztunaren senaren esku uzten da, nolabait, haien batera edo bestera idaztea; hau da, hiztunak (hiztegiak) hitz-andana nola “sentitzen” duen (lexiko-unitatetzat edo sintaxi-eraikuntzat), halaxe idatziko du, irizpide sendorik edo agerikorik jarraitu gabe. Edo, agian arriskutsuago dena, auzoko hizkuntzetako hitzen grafiari begiraturaz (hitz bakunak diren ala ez), erdal hitz horien eredu sortuko ditu euskal ordainak, esanahia ez ezik forma ere euskaratuz.

Bibliografia

- Alberdi, X.; Garcia, J.; Ugarteburu, I., 1997, “«Erdal hitz bakarra: euskal hitz bakarra» jokamolde mimetikoa euskal terminologian”, in *Nazioarteko Terminologia Biltzarra*, Donostia: IVAP-UZEI, 307-339.
- Azkarate, M., 1990, *Hitz Elkartuak Euskaraz*, Donostia: Deustuko Unibertsitatea (Donostia).
- , 1991, *Irakaskuntza-proiektua: Euskal Hizkuntza. Lexikologia*, EHUko Euskal Filologia Sailean aurkeztutako proiektu argitaragabea.
- Azkue, R.M., 1905-1906, *Diccionario Vasco-Español-Francés*, Bilbo [1969, La Gran Enciclopedia Vasca].
- , 1923-1925, *Morfología vasca*, Bilbo. [1969, La Gran Enciclopedia Vasca]
- Campion, A., 1884, *Gramática de los cuatro dialectos literarios de la lengua euskara*, Tolosa [1977, Bilbo: La Gran Enciclopedia Vasca].
- Euskaltzaindia (LEF Batzordea), 1987, *Hitz-Elkarketa/1*, Bilbo: Euskaltzaindia.
- , 1991, *Hitz-Elkarketa/3*, Bilbo: Euskaltzaindia.
- , 1993, *Hitz Elkartuen Osaera eta Idazkera*, Bilbo: Euskaltzaindia.
- Lafitte, P., 1944, *Grammaire Basque (Navarro-Labourdin Littéraire)*, Baiona, [1979, Donostia: Elkar].
- Michelena, L., 1961, *Fonética Histórica Vasca*, Donostia: Diputación de Guipúzcoa [1977]
- Varela, S., 1990, *Fundamentos de morfología*, Madrid: Edit. Síntesis.
- Villasante, L., 1974, *Palabras vascas compuestas y derivadas*, Oñati: Edit. Franciscana Aranzazu.

Hiztegiak, corpusak eta erabilitako laburdurak:

- OEH* Michelena, L., 1987-1998, *Diccionario general vasco-Orotariko Euskal Hiztegia*, Bilbo: Euskaltzaindia. [berezi, VIII. liburukia, gabe sarrera dakarrena]
- OEHC* Laburdura honetaz baliatu gara *OEH*ren corpusa izendatzeko.
- EH* Sarasola, I., 1996, *Euskal Hiztegia*, Donostia: Kutxa Gizarte- eta Kultur Fundazioa.
- HB* Laburdura honetaz baliatu gara Euskaltzaindiak 1995etik hona kaleratu dituen hiztegi-mailako erabakien bilduma izendatzeko.
- HBB* Laburdura honetaz baliatu gara Euskaltzaindiko Hiztegi Batuko Batzordeak —*Hiztegi*

Batua-ren oinarri gisa $\frac{3}{4}$ prestatu dituen txostenen bilduma izendatzeko.

- EEBS*   Laburdura honetaz baliatu gara UZEIren *Egungo Euskararen Bilketa-lan Sistematikoa* izeneko corpusa izendatzeko.
- Elh..*   Elhuyar, 1996, *Euskara-Gaztelania/Castellano-vasco Hiztegia*, Iruñea: Elhuyar.
- DGT*   Mujika, L.M., 1984, *Diccionario general y técnico (castellano-vasco/vasco-castellano)*, Donostia: Sendoa.
- Euskalterm   UZEI, 1998, <http://www.uzei.com>

Epidemiologia Hiztegia-Dictionary of epidemiological Terms, John Last, OEE 1995

Ihardunaldi Medikoetako Hiztegia (OEE, 1994)

Psikologia Hiztegia, EHU-UZEI 1997.

ⁱ Lan honetan erabili dugun adibideteak *OEH*ren corpusetik egin dugun hustuketa du oinarri. Lan horretan UZEIren laguntza eta bereziki Miriam Urkiarena izan dugu. Halaber, eskerrak eman nahi dizkiogu Euskaltzaindiari corpus zabal hori gure eskura jartzeagatik eta Beñat Oihartzabali bere ohar eta iradokizun estimagarriengatik.

ⁱⁱ Hona hemen, Campionen azalpena: “Lo coloco entre los sufijos y le doy este nombre [“privativo”], refiriéndome a sus funciones, pues por su naturaleza es un nombre que significa «carencia, privación, nada»; siguiendo las cosas con todo rigor, esta palabra debiera figurar en la sección destinada a la composición, pero como su uso y empleo corresponden siempre a los de la preposición castellana «sin», no me ha parecido oportuno llevar el rigorismo gramatical hasta un punto que acaso no le dejaría al lector formarse un claro concepto de las funciones ordinarias y de todos los momentos, de *gabe*; (...) Por lo demás, estas palabras [*eskergabe*, *bidegabe*] son verdaderos nombres formados por composición.” (Campión, 1884: 224-225).

ⁱⁱⁱ Dena dela, puntu hau sakonago aztertuko dugu beherago, 3.2 atalean.

^{iv} Ik. Varela (1990: 97-98).

^v Gogoratu beharko da Gramatika Sortzailearen arabera hitz eratorrietan atzizkia dela buru edo ardatz, eta ez eratorriaren oinarria, atzizkiak eransten edo “kutsatzen” baitzikio ezaugarri guztiak —kategoria lexikoa, barne— hitz eratorri osoari.

^{vi} *OEH*n joera azpisarreratzat hartzea bada ere, banaka batzuetan (*ganoragabeko*, *itxuragabeko*, *izengabeko*...) sarrera gisa aurkeztu dituzte halakoak. *EH*n eta *H*Bn, berriz, *-bako* batzuk kenduta (hala nola *ganorabako*, *lotsabako*...), ia sistematikoki hartu dira azpisarreratzat *-gabeko* guztiak. Elhuyar hiztegi elebidunak, aldiz, sarrera beregaintzat hartu ditu *-gabeko* tankerako elkarte gehienak.

^{vii} Atal honetan eskainiko ditugun sailkapen edo zerrendetan ez dira sarrerak errepikatuko, alegia, corpus berri bakoitzetik berriak edo gehitzeak diren hitzak bakarrik jasoko ditugu: beraz, lehen zerrendan *H*B corpuseko “*Xgabe*” tankerako elkarte guztiak jasoko dira; bigarrenean, *H*B**Bk aurreko zerrendari gehitzen dizkionak; hirugarrenean, *OEH*k aurreko corpusei gehitzen dizkienak eta horrelaxe hurrengo zerrendetan. Azpisarrerak letra xehe biribilez eta barnerantz sartuta eman ditugu.**

Arrazoi semantikoengatik sail honetan [izena + *-gabe*] sartu dugu *amaigabe* hitza, ustez XVIII. mendez geroztik dokumentatzen den *amai* izenaren gainean eratua dagoela: izan ere, *amaigabe*-ren parafraasia ‘amaierarik ez duena’ da eta ez ‘amaitu ez dena’. Dena dela, agian ez litzateke burugabekeria izango “aditza + *-gabe*” osaera proposatzea.

^{viii} *H*B**B**ren arabera, aldiz, hitz hau *hobengabe* formaren aldaeratzat hartu beharko litzateke.

^{ix} Kontuan har bedi batzuetan —*asege*, *izangabe*, *jaikigabe*, *jakingabe*...— ezinezkoa dela bereizkuntza, partizipioa eta aditzoina berdinak direlako.

^x *OEH*n ikus daitekeenez, aditzoinarekin osaturiko sintaxi-egituren adibideak oso bakanak dira: Orixe, Zaitegi

eta Lizardiren adibide bana besterik ez dakar *OEHk*.

^{xi} *OEHk* ere badakar, baina ez adiera espezializatuan.

^{xii} *OEHk asege* (“inquieto, impaciente”) dakar.

^{xiii} Adibide hautatuak bakarrik jaso ditugu: bereziki, adibide lexikalizatu gabeak jasotzen ahalegindu gara.

^{xiv} Azpimarratzekoa da Sarasolak bere hiztegian (*EH*) “gibel hitza” izendapen bereziaren bidez sailkatzen duela *gabe* hitza eta ez posposizioen artean.

^{xv} Adberbio erabilera onartzen duten batzuk (*azkengabe*, *baztergabe*) zenbaitetan mailakatazailerik gisa ere erabiltzen dira:

Jaungoiko azkengabe arteza eta onak, zuzendu dau... (Itz Azald 21)

Azkengabe jakintsu ta egiaren iturri zeran Jaun handi orrek... (KIkG 84)

Zure zer-izan mei mearekin eta muiñarekin gertatzen baita, eta azkengabe mei ta sarkor danez... (Or QA183)

^{xvi} Parentesien artean erabilera berezi eta markatuak eman ditugu, erabilera urriak, alegia.

^{xvii} Parentesien artean emango ditugu erabilera berezi edo markatuak, alegia, maiztasun apalagoa dutenak.

^{xviii} Hau da, zalantzarik gabe, emankorra, elkarte gehienak lehenik izenondoak direlako eta bigarren mailan onartzen dutelako bestelako kategoria (izena edo adberbioa).

^{xix} Sail honetako batzuk, jakina, izenondo gisa ere erabiltzen dira, kategoria batetik besterako aldaketak erraz gertatu ohi dira eta: *erlijogabe*, *eskolagabe*...

^{xx} Adibide berri(ago)etarako ikus 5.1 azpiatala.

^{xxi} K. Mitxelenak dioenez (1977: 128): “No hay duda de que se trata de una innovación vizcaína (cf. préstamos como *arata* ‘pato’, *lora* ‘flor’, etc.), que no hay por qué atribuir a causas fonéticas. Ese dialecto confunde en el sing. de la declinación determinada, desde los primeros textos, los temas en *-a* y en *-e*...”

^{xxii} Azkuerentzat (1923-25: 218) *-ga/-ge* dira jatorrizko aldaerak. Are gehiago, azken garaiko *-ga/-ge* aldaeren murriztea eta *gabe/bage* aldaeren ugaritzearen arrazoia (hau da, atzizkia erabili beharrean sekuentzialki erdal preposizioaren parekoa den euskal posposizioa ugaritzearen arrazoia) erdararen araberrako jokaera mimetikoa litzateke.

^{xxiii} K. Mitxelenak dioenez (1977: 412): “El valor original del sufijo ha llegado a desconocerse hasta el punto de que Oihenart vuelve a sufijarle *-gabe-*: *ahalgue-gabe* ‘effronté’ (Prov. 9)”

^{xxiv} *-tzaka* B eta G aipatzen du, Lardizabalen adibideak eskainiz (*oartzaka* Lard. Test. 177-21; *betetzaka* Lard. Test. 284-27)

^{xxv} *-tzake* (AN?) dio Azkuek bere hiztegian, lekukotasunik eskaini gabe.

^{xxvi} “El proverbio correspondiente a ‘casa sin fuego, cuerpo sin sangre’ debe ser escrito no como lo hizo el autor de Refranes y Sentencias y se transcribió en el Diccionario, sino unidos *bako* y *bage* a *su* y *odol* en esta forma: *subako etxea, gorputz odolbageda*” (1923-25: 159)

^{xxvii} “En un principio este sufijo habrá sido permutación fonética de *ga* ... por choque con los digramas *ts* y *tz* ... o por supresión de la terminación de un tema verbal”.

^{xxviii} K. Mitxelenak dioenez (1977: 254): “El sistema oclusivo del vasco antiguo contaba con dos series de fonemas. Uno se componía de constrictivas de articulación laxa, ya desde antiguo fricativas entre vocales. Su anterior falta de sonoridad en inicial ha podido conservarse (...) también acaso en las variantes de ciertos morfemas, características de su empleo como sufijos: *-pe* junto a *-be*, *-ka* (*-ke*) junto a *-ga*, cf. *baga*, *bage*, *gabe* ‘sin’, etc.”

^{xxix} Gai honetan eskerrak eman behar dizkiogi M. Azkarate irakasleari bere azalpen argigarriengatik eta bereziki EHU/UPVko 1995eko Hobekuntza ikastaroan eskainitako azterlanarengatik.

^{xxx} Elkartu hauen barne egituraz (*odolustu* < *odolez hustu*; *gurutziltzatu* < *gurutzean iltzatu*...) beste lan batean arituak gara (ik. X. Alberdi et al. 1997).

^{xxxi} Inguruko hizkuntzetan, salbuespenak salbuespen, honako hurrenkera proposatu da: 1. eratorpena; 2. elkarketa. Eta horrek esan nahi du nekez hartzen dela hitz-elkarte eratorpenerako oinarritzat.

^{xxxii} Adibide banaka batzuetan izenaren eskuinean ageri da:

...ontzi kaxkar, ondo konpondu gabekoetan...

...gazte gaitz-ikusi gabeko banakak baizik...

^{xxxiii} Ondoko taula, *EHtik* eta *OEHtik* harturiko datuez osatua da.

^{xxxiv} Ez dira nahasi behar aspektu flexiboa eta aktionsart edo aspektua semantikoa (telikoa/atelikoa). Lehenengoa, kategoria gramatikala da, adizkiaren forman islatzen dena: aspektua ez-burutua (-tzen), aspektu burutua (-tu), aspektu puntukaria (adizki sintetikoak)... Bigarrena, aditzak adierazten dituen zenbait berezko ezaugarritan oinarritzen da: iraunkorra izan edo ez izatea, berezko bukaera eduki edo ez edukitzea, dinamikoa izatea edo ez.

^{xxxv} Lau esaldi hautean, ez ditugu izenak, aditz perifrasiak baizik, *beldur izan, nahi izan, zor izan* eta *gorroto izan* perifrasiak hain zuzen. Horregatik ageri dira adizlagunak hitz-andana horietan.

^{xxxvi} Literatur tradizioan idazkera horren salbuespenak aurki daitezke ordea:

Beraz, guk ere anai bataia gabea ezagutuko yuagu. Or OA 99

Gu jakinezak, eskola bageak gera Gco I 393

Eskola-gabea joan bazan bere basarri zokotik. Mok 6

^{xxxvii} Adibidetegian (60. or.) aditza duten adibide bi besterik ez dira: *sinesgabe* eta *hezigabe*.

^{xxxviii} *Elhuyar Hiztegia*:

intacto, -a. *adj.* *Ukitu gabe*;...

3000 Hiztegia:

intacto, ta: 1 *adj.* *ukigabe(ko)*

^{xxxix} Ez dago halakorik partizipioen gainean eraikietan, baina bai aditzoinen gainean eraikietan: *lokabe* (*lot+gabe*) eta *oharkabe* (*ohart+gabe*).

^{xl} Aditz-izenondoa denez, partizipioak, perpausak bezala, edozein sintagma har dezake : izen-sintagma (subjektu, objektu zuzen edo zehar objektu modura), preposizio-sintagmak...

^{xli} Dena dela, "partizipioa *gabe*" elkarreetan bezala, hiztegien bat etortzea ez da guztizkoa, bai baitira elkarre batzuk hiztegi batzuetan bai baina beste batzuetan ageri ez direnak.

^{xlii} Gidoiaren agertzeak pentsarazten digu hiztunak sumatu zuela halako lotu beharra, unitatea adierazteko edo.